

Шопенгауер як ліки
Ірвін Ялом

Звичайний психотерапевт Джуліус Герцфельд дізнається, що в нього виявили меланому і жити йому залишається щонайбільше рік. Кардинально переосмисливши своє минуле, він раптово вирішує дізнатися, як склалося життя тих пацієнтів, яким він не зміг допомогти. Зокрема життя Філіпа Слейта – сексуально одержимого хіміка-соціопата. Під час зустрічі Джуліус розуміє, що Філіпу вдалося вилікуватися самотужки завдяки... філософії Артура Шопенгауера. Тепер лікар та пацієнт у певному сенсі міняються місцями...

Ірвін Ялом

Шопенгауер як ліки

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

© Irvin D. Yalom, Dr, 2005

© Hemiro Ltd, видання українською мовою, 2018

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2018

* * *

Присвячується моїм давнім друзям, які благословили мене своєю дружбою, розділяли зі мною втрати й печалі та продовжують підтримувати мене з усією мудрістю й відданістю інтелектуальному життю: Роберту Бергеру, Мюррею Білмсу, Мартелу Браянту, Дагфінну Фьоллесдалю, Джозефу Франку, Вану Гарвею, Джуліусу Каплану, Герберту Котцу, Мортону Ліберману, Волтеру Сокею, Солу Спіро та Ларрі Зароффу.

Подяка

Ідея цієї книги зародилася досить давно, і я щиро вдячний усім, хто допоміг їй з'явитися на світ. Редакторам, які допомагали мені у створенні цього дивакуватого сплаву вигадки, психобіографії та психотерапевтичної педагогіки: Марджорі Бремен із HarperCollins, яка всіляко мене підтримувала й скеровувала в правильному напрямку, Кенту Керролу, а також моїм неймовірним «домашнім» редакторам – синові Бену та дружині Мерілін. Я хочу подякувати численним друзям та колегам, які ознайомилися з рукописом частково або повністю й мали важливі зауваги: Вану й Маргарет Гарві, Волтеру Сокелю, Рутеллен Йоссельсон, Каролін Зарофф, Мюррею Білмсу, Джуліусу Каплану, Скотту Вуду, Гербу Котцу, Роджеру Волшу, Солу Спіро, Джин Роуз, Гелен Блау, Девіду Спігелю. Я вдячний моїй групі підтримки – колегам-терапевтам, які всіляко підтримували мене в процесі написання цієї книги. Моему неймовірному й напрочуд талановитому агенту – Сенді Дікстрі, яка зробила неоціненний внесок у мою роботу, а також запропонувала назву для цієї книги (як і для попередньої – «Дар психотерапії»). Я також дякую моему науковому співробітнику Гері Дорану.

Більша частина листування Шопенгауера, що збереглася, залишається неперекладеною або ж досить незграбно викладена англійською. Я щиро вдячний моїм німецьким асистентам – Маркусу Бьоргіну й Феліксу Рейтеру – за їхню допомогу з перекладом та масштабні бібліотечні дослідження. Волтер Сокель запропонував мені свою наукову підтримку й допоміг перекласти англійською більшість епіграфів, що передують кожному розділу, – і зробив це так, що вони максимально ілюструють потужність і барвистість прози Шопенгауера.

Я безмежно вдячний своїй дружині Мерілін, моїй незмінній опорі, за її любов і підтримку.

Під час написання цієї книги я звертався до багатьох чудових праць. Передусім я дякую Рудігеру Сафранськи за його неймовірну біографію «Шопенгауер і буремні роки філософії» (Schopenhauer and the Wild Years of Philosophy, Harvard University Press, 1989), а особливо за те, що автор люб'язно погодився надати мені консультацію під час нашої тривалої розмови в берлінському кафе. Ідея бібліотерапії – самоцілення через читання цілого корпусу філософських праць – належить Браяну Меджі, саме її він виклав у своїй геніальній книзі «Зізнання філософа» (Confessions of a Philosopher, New York: Modern Library, 1999). Крім того, під час роботи я звертався і до таких книг: Bryan Magee The Philosophy of Schopenhauer (Oxford: Clarendon Press, 1983; перевидана 1997 року); John E. Atwell Schopenhauer: The Human Character (Philadelphia: Temple University Press, 1990); Christopher Janeway Schopenhauer (Oxford, U.K.: Oxford Univ. Press, 1994); Ben-Ami Scharfstein The Philosophers: Their Lives and the Nature of their Thought (New York: Oxford University Press, 1989); Patrick Gardiner Schopenhauer (Saint Augustine's Press, 1997); Edgar Saltus The Philosophy of Disenchantment (New York: Peter Eckler Publishing Co., 1885); Christopher Janeway The Cambridge Companion to Schopenhauer (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999); Michael Tanner Schopenhauer

(New York: Routledge, 1999); Frederick Copleston Arthur Schopenhauer: Philosopher of Pessimism (Andover, UK: Chapel River Press, 1946); Alain de Botton The Consolations of Philosophy (New York: Vintage, 2001); Peter Raabe Philosophical Counseling (Westport, Conn.: Praeger); Shlomit C. Schuster's Philosophy Practice: An Alternative to Counseling and Psychotherapy (Westport, Conn.: Praeger, 1999); Lou Marinoff Plato Not Prozac (New York: HarperCollins, 1999); Pierre Hadot and Arnold I. Davidson, eds., Philosophy As a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault (Michael Chase, trans., New Haven: Blackwell, 1995); Martha Nussbaum The Therapy of Desire (Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 1994); Alex Howard Philosophy for Counseling and Psychotherapy: Pythagoras to Postmodernism (London: Macmillan, 2000).

1

Кожний наш подих протистоїть смерті, яка невпинно нас атакує... Зрештою смерть має перемогти, адже це наш жереб від самого народження – якусь мить вона просто грається зі своєю здобиччю, щоб потім її проковтнути. Утім, ми живемо далі з великим зацікавленням та турботою, наскільки це можливо, подібно до того, як видуваємо мильну бульбашку – довго дмухаємо, щоб вона була якомога більшою, хоч і знаємо наперед, що ця бульбашка лусне.

Як і будь-хто інший, Джуліус знав, що? зазвичай кажуть, коли йдеться про смерть. Він погоджувався зі стоїками, які стверджували: «Щойно народившись, ми починаємо вмирати», а також з Епікуром, який зауважував: «Там, де я, смерті немає. Там, де смерть, немає мене. Тож навіщо боятися смерті?» Як лікар і психіатр, він часто бурмотів ці заспокійливі слова, сидючи коло тих, хто от-от покине цей світ.

Хоч він і вірив, що ці сумні рефлексії допомагають пацієнтам, Джуліус ніколи не припускав, що колись вони стосуватимуться і його. Принаймні до тієї жакливої миті, яка чотири тижні тому назавжди змінила його життя.

Це трапилося під час щорічного медичного огляду. Його терапевт Герб Катц, старий приятель і колишній однокурсник, щойно закінчив огляд і сказав Джуліусу вдягнутися та зайти до його кабінету, щоб обговорити результати.

Герб сидів за столом, проглядаючи його медичну картку.

– Загалом маєш непоганий вигляд як для потворного шістдесятип'ятирічного стариганя, – зауважив він. – Щоправда, простата трохи збільшена, але в мене та сама проблема. Аналіз крові, холестерин, ліпідний обмін – усе в межах норми, тож ліки та дієта роблять свою справу. Ось рецепт на «Ліпітор» – до речі, завдяки йому та пробіжкам рівень твого холестерину знизився. Тож можеш трохи розслабитися – і подеколи дозволяй собі з'їсти яйце. Я щонеділі їм два – на сніданок. А ось рецепт на синтироїд – як бачиш, я трохи збільшив дозування. Твоя щитоподібна залоза потроху здає позиції – здорові клітини відмирають, натомість з'являється фіброзна тканина. Процес типовий і доброякісний, ти й сам знаєш. Трапляється з усіма, я й сам приймаю тиреоїдні препарати. Що й казати, Джуліусе,

жодному з нас не до снаги уникнути старіння. Окрім цього, колінний хрящ добряче зносився, волосяні фолікули відмирають, а верхні поперекові диски вже не такі, як раніше. Понад те – пружність шкіри значно погіршилася, клітини епітелію банально виснажені. Поглянь-но на всі ці прояви старечого кератозу на щоках – бачиш оці пласкі коричневі бляшки? – він узяв невеличке люстерко, щоб Джуліус міг себе роздивитися. – Я помітив, що з'явилося з десяток нових відтоді, як ми востаннє бачилися. Скільки часу ти проводиш на сонці? Носиш капелюха з широкими крисами, як я радив? Я хочу, щоб ти сходив до дерматолога – нехай кине на них оком. Боб Кінг – спеціаліст що треба. Приймає пацієнтів у сусідній будівлі. Ось його номер телефону. Ти з ним знайомий?

Джуліус кивнув.

– Він може випалити найбільш помітні за допомогою рідкого азоту. Минулого місяця він і мені кілька таких штук видалив. Нічого особливого – усе триває хвилин із п'ять-десять. Багато хто з лікарів зараз власноруч робить собі таку процедуру. Ще я хочу, щоб він поглянув на одну родимку на твоїй спині – тобі її не видно, вона розташована якраз під бічною частиною правої лопатки. Ця родимка відрізняється від інших – неоднорідна пігментація, нечіткі краї... Найімовірніше, це дрібничка, але нехай усе-таки перевірить. Гаразд, друже?

«Найімовірніше, це дрібничка, але нехай усе-таки перевірить», – у голосі Герба Джуліус відчув напруження і вдавану безтурботність. Та помилки бути не могло: фраза «неоднорідна пігментація, нечіткі краї», що її один лікар сказав іншому, була тривожним дзвіночком. То була «кодова назва» для потенційної меланоми – і тепер, озираючись назад, Джуліус відчував, що з тієї фрази, тієї самої миті й почався відлік. Безтурботне життя скінчилося, а смерть – незаний донині ворог – матеріалізувалася у своїй жахливій реальності. Вона прийшла, щоб залишитися, й не покидала його ні на мить, а жахи, що її надалі супроводжували, були цілком передбачуваними.

Колись Боб Кінг і сам був пацієнтом Джуліуса, як і значна частина лікарів Сан-Франциско. Джуліус верховодив на олімпі місцевої спільноти психіатрів протягом тридцяти років. Ще він працював професором психіатрії в Каліфорнійському університеті, де мав безліч студентів, а п'ять років тому обіймав посаду президента Американської асоціації психіатрів.

Його репутація? Він був лікарем від Бога – лікарем-спасінням, спритним чарівником, готовим на все, щоб допомогти своєму пацієнту. Саме через це десять років тому Боб Кінг і вирішив проконсультуватися з ним щодо лікування своєї тривалої залежності від вікодану (цей препарат спричиняє залежність у багатьох лікарів через свою доступність). Тоді Кінг мав дуже серйозні проблеми. Потреба у вікодані стрімко зростала, шлюб був під загрозою, страждала його практика, щовечора йому доводилося приймати снодійне, щоб заснути.

Боб спробував розпочати лікування, однак перед ним зачинялися усі двері. Кожен психотерапевт, до якого він звертався, наполягав на спеціальній програмі відновлення для лікарів, однак Боб усіяко опирався, оскільки не хотів скомпрометувати себе відвідуванням подібних груп разом з іншими залежними лікарями. Та ніхто навіть слухати його не хотів. Якби хтось із них спробував лікувати медпрацівника від залежності в обхід офіційної

програми лікування, ризик зазнати покарання від медичної комісії або отримати судовий позов (якщо, наприклад, пацієнт припустився помилки у своїй клінічній роботі) був би надто високим.

Джуліус став його останньою надією – Боб уже налаштувався було кинути практику та взяти відпустку, щоби пройти курс анонімного лікування в іншому місті. Джуліус згодився йому допомогти, усвідомлюючи, чим ризикує, і взявся самотужки витягувати Боба Кінга із залежності від вікодану. І, хоча лікування було складним (а так зазвичай і буває, коли йдеться про залежність), Джуліус продовжував лікувати Боба протягом наступних трьох років, не вдаючись до програми відновлення. То був один із секретів, що їх має кожен психотерапевт: лікування було успішним, однак його не можна було обговорювати, не кажучи вже про те, щоб публікувати результати.

Вийшовши з офісу свого лікаря, Джуліус сів у машину. Серце так гупало в грудях, що, здавалося, машина почала хитатися в унісон. Чоловік глибоко вдихнув, щоби угамувати жаж, який ширився його тілом, потім зробив ще один вдих, і ще. Опісля взяв свій мобільний телефон – його руки тремтіли – і зателефонував Бобу Кінгу, щоби домовитися про термінову консультацію.

– Мені вона не подобається, – сказав Боб наступного ранку, уважно розглянувши спину Джуліуса за допомогою великої круглої лупи. – Я хочу, щоби і ти її побачив – зараз візьму ще одне дзеркало.

Боб всадив його перед дзеркалом на стіні, а сам тримав велике ручне люстерко біля родимки. Джуліус поглянув на дерматолога в дзеркалі – біляве волосся, здоровий рум'янець, окуляри в товстій оправі на довгому м'ясистому носі. Він згадав, як Боб розповів йому, що в дитинстві через цей ніс інші дітлахи дражили його «огірком». За десять років він майже не змінився. Мав стурбований вигляд – як і тоді, коли був пацієнтом Джуліуса і завжди приходив засапаний на кілька хвилин пізніше. Коли Боб вривався в його кабінет, це нагадувало Білого Кролика з «Аліси в Дивокраї»: «Ох, бідні мої вушка! Мої вусики! Як же я запізнююсь». Він набрав вагу, але залишився таким самим коротуном. На вигляд – чистісінький тобі дерматолог. Хіба хтось коли-небудь бачив високого дерматолога? А тоді погляд Джуліуса зустрівся з очима Боба – ой-ой, вони були стривожені, зіниці розширилися.

– А ось і вона, – Боб показав на щось олівцем із гумкою на кінці. Джуліус поглянув у люстро. – Плоска родимка трохи нижче правого плеча, якраз під лопаткою. Бачиш?

Джуліус кивнув.

Приклавши до неї маленьку лінійку, Боб вів далі:

– Трохи менша, ніж сантиметр. Я певен, ти пам'ятаєш класичне правило ABCD з курсу дерматології...

– Я нічогосінько не пам'ятаю з курсу дерматології. Розповідай, як для «чайників».

– Гаразд. Отже, правило ABCD. А – це асиметрія. Поглянь на це, – він обвів олівцем краї утворення. – Вона не ідеально кругла, як інші родимки на твоїй спині – можеш порівняти з цією. Чи он тією, – Боб показав олівцем на дві невеличкі сусідні родимки. – В – це краї, межі. А тепер дивись – так, я знаю, це важкувато роздивитися, – Боб знову вказав на утворення під лопаткою. – Бачиш, у верхній частині край чіткий, а от у середній він розпливається – просто-таки зливається зі шкірою. С – це забарвлення, колір. З цього боку вона світло-коричнева. Та під збільшувальним склом можна побачити вкраплення червоного, чорного та навіть сірого. І нарешті D – діаметр. Як я вже сказав, розміри – десь до сантиметра, приблизно сім восьмих. Розмір цілком у межах норми, але ми не знаємо, як давно вона з'явилася, тобто як швидко росте. Герб Катц сказав, що під час минулорічного огляду він її не бачив. Під лупою в центрі помітно виразкову ділянку – тут жодних сумнівів. – Він відклав люстерко і сказав: – Джуліусе, можеш вдягнути сорочку.

Коли пацієнт застебнув усі гудзики, Кінг сів на маленький стільчик посеред оглядової кімнати й заговорив:

– Отже, Джуліусе, ти й сам розумієш, про що йдеться. Поза сумнівом, є привід непокоїтися.

– Послухай, Бобе, – сказав Джуліус. – Я знаю, що це складно, зважаючи на наші попередні стосунки, але благаю: не проси мене зробити цю роботу замість тебе. Не треба припускати, що я в цьому розбираюся. Просто пам'ятай, що я зараз у такому стані, коли переляк активно трансформується у паніку. Я хочу, щоб ти серйозно за це взявся, був зі мною чесним – і подбав про мене. І, Бобе, прошу: дивись мені в очі! Коли ти уникаєш мого погляду, це лякає до всирачки.

– Авжеж. Вибач, – він подивився йому в очі. – Ти про мене добряче тоді подбав. Я зроблю те саме для тебе.

Боб відкашлявся, прочищаючи горло.

– Отже, як на мене, клінічна картина свідчить про те, що це меланома. – Він помітив, як сіпнувся Джуліус, і похапцем додав: – Навіть якщо це справді так, діагноз – це ще не все. Більшість – запам'ятай це – більшість меланом легко лікуються, хоча деякі з них ще ті сучки. Отож для початку треба звернутися до патолога й дізнатися, чи це точно меланома. Якщо так, то наскільки вона глибока та наскільки поширилася? І перший крок – це біопсія. Маємо надіслати зразок патологу. Коли закінчимо з цим, я покличу головного хірурга, щоб він оглянув утворення, і буду поряд із ним. Далі патолог дослідить заморожений зразок, і якщо результат негативний – тоді все гаразд і можна заспокоїтися. Якщо позитивний (якщо це таки меланома), ми видалимо найбільш підозрілий вузол, а за потреби пізніше здійснимо й повторну резекцію. Шпиталізація не знадобиться – процедуру проведуть у хірургічному центрі. Я переконаний, що пересадка шкіри теж не знадобиться – щонайбільше доведеться пропустити один робочий день. Кілька днів відчуватимеш певний дискомфорт у тому місці. Поки що важко ще щось сказати, доки не дізнаємося більше з результатів біопсії. Ти мене попросив – і я про тебе подбаю. Можеш на мене покластися: я бачив тисячі таких випадків. Домовилися? Трохи пізніше тобі зателефонує моя медсестра

й повідомить деталі щодо місця й часу, а також ти отримаєш інструкції з підготовки до процедури. Гаразд?

Джуліус кивнув. Обидва підвелися.

– Мені дуже шкода, – мовив Боб. – Хотів би я тебе від цього звільнити, але не можу.

Він простягнув Джуліусу інформаційний буклет.

– Я розумію, що тобі навряд чи захочеться це читати, але я завжди пропоную його пацієнтам, які опинилися в такій ситуації. Усе дуже індивідуально: для когось ця інформація як заспокоїливе, а хтось не бажає знати деталі й викидає буклет у смітник, щойно вийшовши з офісу. Сподіваюся, після процедури матиму для тебе кращі новини.

Та кращих новин тепер годі було шукати – здавалося, звідусіль насувалася темрява. Через три дні після процедури біопсії вони зустрілися знову.

– Хочеш прочитати це сам? – запитав Боб, простягаючи заключний звіт патолога. Коли Джуліус заперечно похитав головою, Боб ще раз проглянув звіт і сказав: – Гаразд, зараз пройдемося разом. Маю сказати, що новини невтішні. Це таки меланома, і вона має кілька... гм... специфічних ознак: глибока, за розмірами більш ніж чотири міліметри, виразкова, має п'ять виражених вузлів.

– І що це означає? Послухай-но, Бобе, не треба ходити околяса. «Специфічні», «чотири міліметри», «виразкова», «п'ять вузлів»... Кажі вже, як є. Розтлумач мені все так, ніби я повний профан у справі.

– Це означає, що новини погані. Меланома досить велика і поширилася настільки, що почали формуватися вузли. Справжня небезпека полягає в її подальшому поширенні, але ми не дізнаємося більше, доки не зробимо КТ – я призначив її на завтра, на восьму ранку.

Два дні по тому вони повернулися до обговорення. Боб повідомив, що результати комп'ютерної томографії негативні – ознак розповсюдження меланоми організмом виявлено не було. То була перша гарна новина.

– Незважаючи на це, Джуліусе, меланома дуже небезпечна.

– Наскільки небезпечна? – голос Джуліуса тремтів. – Про що йдеться? Які шанси щодо виживаності?

– Ти ж розумієш, що ми можемо розглядати це питання виключно з точки зору статистики. Усе дуже індивідуально. Та, коли йдеться про меланому з виразковою поверхнею завглибшки чотири міліметри та п'ятьма вузлами, статистика прогнозує до п'яти років життя у менш ніж 25 % випадків.

Якусь мить Джуліус сидів, похиливши голову, його серце калатало, а в очах стояли сльози. А потім сказав:

– Продовжуй. Дякую тобі за чесність. Я маю знати, що повідомити своїм пацієнтам. Скільки мені лишилося? Чого чекати?

– Зараз неможливо щось сказати з абсолютною точністю. З тобою нічого особливого не трапиться, доки меланома не проявиться в якомусь іншому місці. А коли це станеться (і особливо якщо з'являться метастази), тоді кінець може настати досить швидко – за кілька тижнів або місяців. Що ж до пацієнтів – знову-таки важко прогнозувати, але цілком можна сподіватися на рік нормального життя.

Не піднімаючи голови, Джуліус поволі кивнув.

– Джуліусе, а де твої рідні? Чому ти нікого не привів з собою?

– Гадаю, ти знаєш, що моя дружина померла десять років тому. Син зараз живе на Південному узбережжі, а донька в Санта-Барбарі. Я ще нічого їм не казав, бо не хочу їх тривожити. Зазвичай я «зализую рани» самотужки, але впевнений, що донька одразу б приїхала, якби дізналася.

– Джуліусе, мені шкода, що я вимушений усе це говорити. Наостанок маю для тебе гарну новину. Зараз у цьому напрямі проводяться активні дослідження – вже є з десятків лабораторій і в нас, і за кордоном. З невідомих причин меланому діагностують дедалі частіше – протягом останніх десяти років захворюваність зросла вдвічі – тож це актуальна галузь дослідження. Можливо, скоро буде здійснено справжній прорив.

Увесь наступний тиждень минув, як у тумані. Його донька Евелін – професор античної філології – скасувала свої заняття і приїхала, щоб провести з ним кілька днів. Він детально поговорив із нею, сином, братом та сестрою, а також із близькими друзями. Джуліус часто прокидався о третій ночі від власного крику, йому бракувало повітря. Він на два тижні скасував індивідуальні консультації та заняття з групою, годинами міркуючи про те, як їм про все сказати.

Дзеркало підказувало, що він геть не схожий на чоловіка на схилі віку. Завдяки щоденним п'ятикілометровим пробіжкам його тіло було молодим і підтягнутим – ані грама жиру. Кілька зморщок навколо очей та рота. Небагато – у його батька їх не було до самої смерті. Зелені очі – Джуліус завжди ними пишався. Сильний і щирий погляд. Цим очам можна було довіряти, вони могли витримати будь-який погляд. Зовсім молоді, як у шістнадцятирічного Джуліуса. Чоловік на порозі смерті та шістнадцятирічний юнак дивилися одне на одного через десятиліття.

Він поглянув на свої губи. Повні, доброзичливі губи. Навіть зараз, у часи розпачу, вони були готові до того, щоб тепло всміхнутися. На голові – кучма неслухняного кучерявого чорного волосся, сивина торкнулася тільки скронь. Коли він був підлітком та жив у Бронксі, старий і сивий перукар-антисеміт із червоним обличчям, який тримав крихітну перукарню між кондитерською Мейера та м'ясною крамничкою Морріса, проклинав його густе волосся, продираючись крізь нього за допомогою металевого гребінця та проріджуючи ножицями. Тепер уже немає ані Мейера, ані Морріса, ані перукаря, та й шістнадцятирічний Джуліус уже потрапив до переліку кандидатів, яких по черзі викликає до себе смерть.

Якось він спробував опанувати себе й почитати про меланому в бібліотеці медичного коледжу, але з'ясувалося, що це марна справа. Навіть гірше, ніж

марна – усе видавалося ще жакливішим. Щойно він зрозумів, наскільки жаклива ця хвороба, то почав сприймати меланому як ненаситне чудовисько, що запустило свої чорні щупальця глибоко в його плоть. Дивно було усвідомлювати, що ти вже не є найвищою формою життя. Тепер він був хазяїном для паразита, джерелом живлення, їжею для організму, який швидко адаптувався та чиї ненажерливі клітини ділилися з неймовірною швидкістю. Цей організм підступно атакував та захопив прилеглі протоплазми й тепер, поза сумнівом, готував до наступу нові загони клітин, що мали потрапити в кровеносну систему, а потім колонізувати віддалені органи – скажімо, солодкаві й пухкі землі печінки або ж пружні та соковиті луки легень.

Джуліус відклав читання. Минув майже тиждень – час вийти із заціпенілого стану. Подивитися правді в очі й усвідомити, що відбувається. «Посидь, Джуліусе, – сказав він сам до себе. – Посидь і поміркуй про смерть». Він заплющив очі.

Отже, думав він, на сцені нарешті з'явилася смерть. Яка банальна поява – завісу відкрив пухкий дерматолог із носом-огірком, вдягнений у лікарняний халат зі своїм іменем, вишитим темно-синіми нитками на нагрудній кишені, та з лупою в руці.

А фінальна сцена? Найімовірніше, буде такою ж банальною. Його костюмом буде зім'ята смугаста нічна сорочка з емблемою нью-йоркських «Янкі» та цифрою 5 – номером Дімаджіо – на спині. Декорації? Велетенське ліжко, у якому він спить уже понад тридцять років, купа речей на кріслі, а на тумбочці – стос непрочитаних романів. Вони ще не відають, що ім'я не судилося бути прочитаними. Плаксивий фінал, суцільне розчарування. Звісно, Джуліус вважав, що ця славна пригода – його життя – заслуговувала на щось більше... більше... більше, ніж що?

Він пригадав картину, свідком якої став під час своєї відпустки на Гаваях. Під час тривалої пішої прогулянки він випадково натрапив на великий буддистський центр духовного відновлення. Там він помітив молоду жінку, яка йшла спіралеподібним лабіринтом, викладеним маленькими камінцями лави. Опинившись у центрі, жінка зупинилася й надовго завмерла, медитуючи.

Джуліус зазвичай реагував на такі «релігійні» ритуали не надто приязно – здебільшого його реакція перебувала на межі глузування й відрази.

Однак тепер, згадуючи цю молоду жінку, він відчував щось зовсім інше – його неначе огорнув потік співчуття до неї та до всіх його побратимів, які стали жертвами дивного викрутасу еволюції: вона наділила їх свідомістю замість необхідного психологічного обладнання, що могло б допомогти впоратися зі стражданнями нетривалого буття. А тому протягом років, століть, тисячоліть ми невгамовно вибудовуємо тимчасові заперечення того факту, що життя не вічне. Чи припинимо ми – кожен із нас – шукати вищу силу, з якою можна було б злитися й існувати вічно? Може, годі чекати інструкцій від Бога, шукати ознак вищого замислу, ритуалів та церемоній?

Але тепер, уявляючи своє ім'я в переліку померлих, Джуліус гадав: може, невеличка церемонія була б і доречною. Та щойно це спало йому на думку, він підстрибнув, мов обпечений – настільки ця ідея дисонувала з його антагоністичним ставленням до будь-яких ритуалів. Він-бо завжди зневажав інструменти, за допомогою яких релігії позбавляли своїх послідовників

здорового глузду й свободи – усі ці церемоніальні рясни, ладан, священні книги, гіпнотичні григоріанські співи, молитовні колеса, молитовні килимки, хустки та тюбетейки, єпископські митри та посохи, священні облатки та вино, соборування, схилені голови й похитування у такт старовинним співам. Для нього то були атрибути найбільш масштабної і тривалої шахрайської гри, в результаті якої одні отримували можливість керувати, а інші – підкорятися.

Але тепер, коли смерть стояла поряд, Джуліус помітив, що його нетерпимість втратила свій запал. Можливо, йому не імпонували саме нав'язані ритуали, а от для невеличкої творчої церемонії можна й знайти добре слівце? Його розчулювали газетні колонки про те, як пожежники, які розбирали завали на місці башт-близнюків у Нью-Йорку, щоразу зупинялися й знімали каски, коли на поверхню виносили чергові останки. Немає нічого поганого в тому, щоб ушанувати померлих... ідеться навіть не про власне померлих, а про життя тих, хто покинув цей світ. Чи це було щось більше, ніж ушанування? Можливо, цей жест, «ритуал» пожежників свідчив про єдність? Усвідомлення їхнього зв'язку з кожною жертвою?

Джуліус і сам відчув цей зв'язок через кілька днів після доленосної консультації з дерматологом, коли він зустрівся з групою підтримки своїх колег-психотерапевтів. Їх приголомшила новина про меланому. Вони захопилися його виговоритися, а після того, як вислухали, кожен із присутніх висловив свій жаль і потрясіння. А тоді Джуліусу просто забракло слів, як і всім іншим. Кілька разів хтось намагався було заговорити, але марно; то було щось на кшталт мовчазної згоди про те, що слова не потрібні. Протягом останніх десяти хвилин ніхто не зронив ані словечка. Така тривала мовчанка зазвичай змушує почуватися ніяково, але цього разу все було інакше – вона була майже заспокійливою. Джуліус був збентежений, але мусив визнати, що ця мовчанка була «священною». Пізніше він усвідомив, що члени групи не тільки висловлювали своє співчуття, але й поштиво знімали капелюхи, виструнчившись, щоб ушанувати його життя.

Джуліусу спало на думку, що, можливо, для них то був спосіб ушанувати і своє життя. Хіба в нас є ще щось? Чи маємо ми щось, окрім дивовижної благословенної миті буття та самосвідомості? Якщо є щось, варте шанування й благословення, то це має бути саме він – безцінний дар чистого існування. Жити у відчаї через те, що життя колись скінчиться або що в ньому бракує вищої мети чи замислу – чорна невдячність. Вигадувати всемогутнього творця й присвячувати своє життя поклонінню йому – безглуздо. Та й марна ця праця: навіщо витрачати всю любов на фантом, коли на Землі її так бракує? Чи не краще вдатися до рішення Спінози й Ейнштейна: просто схилися перед вишуканими законами й загадковістю природи, поштиво торкнися капелюха, а тоді берися до життя.

Ці думки не були для Джуліуса одкровенням – він завжди знав, що свідомість має свою кінцеву точку – і зрештою має колись щезнути. Але між знанням і усвідомленням є різниця. Поява смерті на сцені наблизилася йому до справжнього усвідомлення. І не тому, що він став мудрішим: зникнення тих факторів, що його відволікали – амбіцій, сексуального потягу, грошей, престижу, визнання, популярності – дозволило йому бачити все напролюд чітко і ясно. Хіба не про таку безпристрасність говорив Будда? Можливо, та Джуліус надавав перевагу підходові стародавніх греків: помірність в усьому. Багато що може пройти повз нас, якщо ми залишаємося у своїй

шкаралупі замість насолоджуватися життям. Навіщо бігти до виходу, поки не пішли титри?

Через кілька днів, коли Джуліус трохи заспокоївся, а панічні атаки траплялися вже не так часто, він замислився про майбутнє. «Рік, – сказав йому тоді Боб Кінг. – Важко прогнозувати, але цілком можна сподіватися на рік нормального життя». Але як прожити цей рік? Одне він знав напевне: не варто перетворювати нормальне життя на погане тільки тому, що йому залишилося жити не більше року.

Однієї ночі від довго не міг заснути й без кінця-краю переглядав книжки у своїй бібліотеці, щоб заспокоїтися. Серед книжок із його галузі він не знайшов нічого, що хоча б віддалено торкалося його життєвої ситуації – нічого, що могло б підказати, як треба жити чи як віднайти сенс життя, коли стоїш на порозі смерті. А тоді його погляд упав на примірник «Так говорив Заратустра» Ніцше із загнутими кутиками сторінок. Джуліус чудово знав цю книгу – кілька десятків років тому він ретельно вивчав її, працюючи над статтею про суттєвий, але невизнаний вплив Ніцше на Фрейда. То була смілива книга, яка, на думку Джуліуса, вчила цінувати й славити життя більше, ніж будь-яка інша. Це може бути якраз те, що треба. Надто схвилюваний, щоб читати все підряд, Джуліус безладно гортав сторінки, і його погляд зупинявся на рядках, які він сам колись і підкреслив. «Перетворити “так було” на “я так хотів” – ось що я можу назвати спасінням». Для Джуліуса слова Ніцше означали: він має сам обрати своє життя і прожити його, бо інакше воно зробить це замість нього. Іншими словами, він мав полюбити свою долю. А ще було запитання, яке так любив Заратустра: чи хотіли б ми проживати своє життя таким, як воно є, знову і знову – цілісіньку вічність? Цікавий експеримент для уяви – утім, що більше він про це думав, то більше розумів: Ніцше хотів донести, що ми маємо прожити своє життя так, щоб його хотілося повторювати знову й знову.

Джуліус продовжував гортати сторінки, і його погляд зупинився на двох фразах, обведених яскраво-рожевим кольором: «Доводь життя до кінця». «Помирай у потрібний час».

Оце воно! Живи на повну, до останнього, а тоді – тільки тоді! – вмирай. Не залишай по собі непрожитого життя. Джуліус часто порівнював слова Ніцше з тестом Роршаха: в них було стільки суперечностей, що свідомість читача сама обирала те, що їй до вподоби. Тепер він читав текст зовсім з іншим настроєм. У присутності смерті процес читання став іншим – більш глибоким: на кожній сторінці він помічав докази пантеїстичної єдності, на які раніше ніколи не звертав увагу. Та як би Заратустра не вихваляв, ба навіть возвеличував самотність, як би не потребував усамітнення, щоб дати життя своїм великим думкам, він усе-таки віддано любив і підтримував інших людей, прагнув допомогти іншим змінитися й удосконалитися, прагнув поділитися своєю зрілістю. Поділитися зрілістю – краще й не скажеш.

Повернувши «Заратустру» на місце, Джуліус якийсь час сидів у темряві, глипаючи на відблиски фар автовок, що перетинали міст «Золоті Ворота», й міркуючи про слова Ніцше. За кілька хвилин Джуліуса враз осяяло: тепер він точно знав, що йому робити і яким буде останній рік його життя. Він проживе його так само, як прожив минулий рік – і позаминулий, і той, що йому передував. Джуліус любив свою роботу – йому подобалося встановлювати з людьми зв'язок і пробуджувати щось у їхньому житті. Можливо, його робота

була своєрідною сублимацією через втрату зв'язку з дружиною; можливо, він потребував аплодисментів, визнання та вдячності тих, кому допоміг. Хай навіть так – навіть якщо ним керували не зовсім щирі мотиви – він дякував своїй роботі. Благослови її, Боже!

Джуліус підійшов до своєї картотеки, що займала всю стіну, і відкрив ящик, ущерть заповнений старими медичними картками та касетами з аудіозаписами розмов. Він проглянув імена – кожна картка була своєрідним пам'ятником гострій людській драмі, яка колись розгорталася просто-таки в цій кімнаті. Він почав переглядати картки – і більшість облич миттєво з'явилися перед його очима. Інші майже стерлися з пам'яті, але кілька рядків його власних записів відродили їхні образи. А кількох пацієнтів він і справді забув – їхні обличчя й історії було назавжди втрачено.

Подібно до більшості психотерапевтів, Джуліус не міг забезпечити себе від нескінченних атак на галузь психотерапії. Удари сипалися звідусіль: з боку фармацевтичних компаній і клінік, які виступали спонсорами поверхових досліджень, що підтверджували ефективність ліків чи методів лікування; з боку ЗМІ, які невтомно висміювали психотерапевтів; біхевіористів, мотиваційних спікерів, натовпу цілителів та шаманів нової ери – і всі вони боролися за серця й розум нужденних. Звісно, не обходилося й без сумнівів, що подеколи з'являлися і в самій галузі: про революційні відкриття в галузі молекулярної нейробіології повідомляли так часто, що навіть найдосвідченіші спеціалісти починали перейматися доцільністю своєї роботи.

Джуліуса такі напади теж не оминали, і його часто огортали сумніви щодо ефективності роботи, але так само часто він заспокоював себе, запевняючи, що все гаразд. Звісно, він був гарним цілителем. Звісно, він максимально допомагав більшості своїх пацієнтів, а може, й усім без винятку.

Утім, його все одно точив маленький черв'ячок сумніву: «А ти впевнений, що справді допоміг своїм пацієнтам? Може, ти просто навчився вибирати пацієнтів, яким би стало краще й без твоєї допомоги?»

Ні! Усе не так! Хіба ж я не приймав справжні робочі виклики?

Авжеж, та можливості, як то кажуть, не безмежні. Коли ти востаннє реально напружував мозок – скажімо, брався за хворого в жажливому межовому стані? Або тяжкого шизофреніка? Чи пацієнта з біполярним розладом?

Джуліус продовжував переглядати старі картки і з подивом зауважив, як багато посттерапевтичної інформації вони містили: від тимчасового нагляду чи сеансів корекції до випадкових зустрічей із пацієнтами або ж їхніх листів, які приносили нові пацієнти – за рекомендацією від попередніх. Та все-таки: чи мало лікування тривалий ефект? Може, воно не давало відчутних результатів? І, можливо, більшість «успішних» пацієнтів зрештою стикалися з рецидивом, однак приховували цю інформацію від нього, аби не засмучувати?

Він пам'ятав і про свої невдачі – Джуліус завжди запевняв себе в тому, що ці пацієнти просто не були готові до його надсучасних підходів. «Зажди, – подумки мовив він до себе. – Не поспішай, Джуліусе. Звідки ти знаєш, що то справді були невдачі? Безповоротні невдачі? Ти ж їх відтоді не бачив. Хтось розквітає раніше, а хтось – пізніше».

Його погляд зупинився на грубій медичній картці Філіпа Слейта. «Хочеш невдачу? – запитав він себе. – Ось вона!» Давній і першокласний провал. Філіп Слейт – минуло вже понад двадцять років, але його образ і досі був чіткий. Зачесане назад світло-каштанове волосся, тонкий елегантний ніс, високі вилиці – ознака аристократичності – і гострий погляд зелених очей, що нагадував води Карибського моря. Він згадав, що в зустрічах із Філіпом його дратувало буквально все. Все, крім одного: задоволення, яке він отримував від споглядання його обличчя. Філіп Слейт був настільки відчуженим від самого себе, що йому й на думку не спадало зазирнути у свій внутрішній світ. Він просто ковзав поверхню життя й витрачав усю життєву енергію на сексуальні розваги. Гарненького личка було досить – охочих ніколи не бракувало. Гортаючи карту Філіпа, Джуліус хитав головою – три роки терапевтичних сесій, встановлення зв'язку, підтримка, турбота... численні інтерпретації – й ані краплі прогресу. Дивовижно! Можливо, насправді він не був спеціалістом, яким себе уявляв?

Агов, друже, не варто поспішати з висновками, сказав він собі. Хіба Філіп лікувався б у нього протягом років, якби не отримувач чогось натомість? Чи витрачав би силу-силенну грошей намарно? Бачить Бог, Філіпові аж надто не подобалося прощатися з грішми. Можливо, лікування його таки змінило. Можливо, він і був тією «пізньою квіткою» – пацієнтом, якому потрібен час, щоб засвоїти все те, що він отримав від терапії. Такий пацієнт ретельно збирає цінні думки психотерапевта, а тоді несе їх додому, мов пес кістку – щоб пізніше поласувати нею на самоті. У практиці Джуліуса траплялися й страшенно зарозумілі пацієнти – вони навіть приховували від нього позитивні результати лікування тільки тому, що не бажали, аби лікар був задоволений тим, що допоміг їм (а тому мав над ними владу).

Згадавши про Філіпа Слейта, Джуліус не міг викинути його з голови. Він оселився в ній і пустив коріння – просто-таки як меланома. Невдача з Філіпом перетворилася на символ усіх поразок у його психотерапевтичній практиці. У справі Філіпа Слейта було щось особливе – інакше чому вона так врізалася в його пам'ять? Джуліус відкрив карту й прочитав свій перший запис, зроблений двадцять п'ять років тому.

ФІЛІП СЛЕЙТ – 11 грудня 1980 року

Пацієнт 26 років, неодружений, білий, працює хіміком у компанії «DuPont» – розробляє нові пестициди. Напрочуд приваблива зовнішність, вдягнений недбало, однак тримається гордовито. Сидить непорушно, жодних проявів емоцій, серйозний, почуття гумору відсутнє. Жодної усмішки чи гримаси, діловий тон розмови, навички соціалізації відсутні. Направлення виписав його лікар на прізвище Вуд.

ГОЛОВНА СКАРГА: «Я не можу протистояти своїм сексуальним бажанням».

Чому звернувся саме зараз? «Останньою краплею» стала ситуація, що трапилася тиждень тому, – він описав її досить детально:

«Я прилетів до Чикаго на ділову зустріч, і щойно зішов з літака, як одразу помчав до найближчого таксофона. Почав телефонувати всім знайомим чиказьким жінкам із мого переліку, аби переспати з кимось того ж вечора. Марно! Усі вони були зайняті. Ще б пак – то був вечір п'ятниці. Я знав про

цю поїздку, тож міг зателефонувати їм за кілька днів чи навіть тижнів. Зателефонувавши за останнім номером з переліку, я поклав слухавку й сказав собі: «Дякувати Богу, тепер я можу почитати й гарно виспатися – адже саме це я й хотів би зробити».

Пацієнт зауважує, що ця парадоксальна фраза – «адже саме це я й хотів би зробити» – переслідувала його цілісінький тиждень і стала поштовхом до того, щоб подумати про психотерапію. «Ось чому я хочу зосередитися на лікуванні, – каже чоловік. – Якщо почитати книжку й добре виспатися – це саме те, чого я хочу, то скажіть мені, лікарю Герцфельд, чому, на Бога, я не можу цього зробити? Чому я цього не роблю?»

У пам'яті поволі зринали й інші деталі його роботи з Філіпом Слейтом. Цей пацієнт дуже зацікавив його як дослідника. На момент їхньої першої зустрічі Джуліус уже певний час працював над матеріалом про силу волі у психотерапії, і запитання Філіпа: «Чому я не можу робити те, що насправді хочу?» – було б ідеальним початком для статті. Та найбільше він згадував про те, наскільки непробивним був цей пацієнт: за три роки Філіп абсолютно не змінився, залишившись на тому ж рівні – і його сексуальний потяг теж не зазнав жодних змін.

Що трапилося з Філіпом Слейтом? Він нічого про нього не чув відтоді, як той різко припинив лікуватися двадцять два роки тому. Знову ж таки, Джуліус гадав: а раптом, незважаючи ні на що, він таки допоміг цьому пацієнтові? Йому закортіло дізнатися про це тієї ж миті, немовби то було питання життя і смерті. Він схопив телефон і набрав 411.

2

Екстаз у мить злиття... оце воно! Справжня сутність та основа всіх речей, мета й призначення самого буття.

– Алло, це Філіп Слейт?

– Так, я слухаю.

– Це лікар Герцфельд, Джуліус Герцфельд.

– Джуліус Герцфельд?

– Голос із минулого.

– Далекого минулого. Я б сказав – з епохи плейстоцену. Джуліус Герцфельд. Навіть не віриться – це ж скільки... мабуть, років із двадцять минуло? То в чому річ?

– Бачиш, Філіпе, я телефоную з приводу оплати за мої послуги. Скидається на те, що я не отримав повну суму за нашу останню зустріч.

– Що? Остання зустріч? Але я певен, що...

– Філіпе, я жартую. Як бачиш, дещо в цьому житті залишається незмінним – я так і залишився жвавим і невгамовним стариганом. Гаразд, буду серйозним. Постараюся коротко пояснити мету мого дзвінка. Я маю певні проблеми зі здоров'ям та якраз міркую про те, щоб вийти на пенсію. І через усі ці думки в мене з'явилося непереборне бажання зустрітися з колишніми пацієнтами – так би мовити, підбити підсумки, задовольнити цікавість. Якщо схочеш, поясню детальніше пізніше. Тож маю до тебе таке запитання: ти не проти зі мною зустрітися й годинку потеревенити? Пригадаємо наші зустрічі, розкажеш, як склалося твоє життя... Для мене це було б корисно й цікаво – і хто його зна, можливо, для тебе теж?

– Гм, годинку... Гаразд – чом би й ні? Сподіваюся, зустріч безкоштовна?

– Хіба що ти захочеш, щоб я оплатив твій час – це ж я наполягаю на зустрічі. Як щодо цього тижня? Скажімо, у п'ятницю вдень?

– П'ятниця? Добре. Мене влаштовує. Зустрінемося о першій. Я не братиму грошей за свій час, але цього разу зустрінемося в моєму офісі – він розташований на Юніон-стрит, 4-31. Юніон-стрит, що біля Франклін. Знайдете номер офісу на покажчику – «Лікар Слейт». Тепер я теж працюю терапевтом.

Джуліус поклав слухавку й аж здригнувся. Він розвернув крісло й витягнувши, щоб кинути погляд на міст «Золоті Ворота». Після такого дзвінка йому було конче необхідно побачити щось красиве. А ще – чимось зігріти руки. Він набив пінкову люльку тютюном «Balkan Sobranie», запалив сірника й затягнувся.

О та-а-ак – цей теплий насичений аромат латанії, медовий, терпкий – чи є в світі те, що може з ним зрівнятися? Він поринув у спогади й пригадав той день, коли кинув курити. Майже одразу після візиту до стоматолога – то був його сусід, старенький лікар Денбоер, який двадцять років тому відійшов у кращий світ. Двадцять років – це ж треба! Його видовжене голландське обличчя й окуляри в золотій оправі зринули в пам'яті так ясно, ніби лікар стояв перед ним. Старий Денбоер під землею вже понад двадцять років, а він, Джуліус, ще топче її. Принаймні поки що.

– Мене турбує ось це утворення на твоєму піднебінні, – злегка похитав головою Денбоер. – Треба б зробити біопсію.

І хоча результати біопсії були негативними, Джуліус стрепенувся, бо того ж таки тижня він був на похороні Ела – його партнера по тенісу. Той теж був курцем і помер від раку легень. А ще він саме читав книжку Макса Шура «Фройд: життя і смерть», у якій автор яскраво змальовував, як Фрейдова залежність від сигар спершу зруйнувала його піднебіння, потім шелепи і нарешті забрала життя. Шур пообіцяв, що допоможе Фройд, коли настане його час, і коли той сказав, що йому вже несила терпіти жахливий біль, дотримав свого слова й зробив йому смертельну ін'єкцію морфіну. Ото був лікар! Хіба зараз знайдеш такого? Понад двадцять років без тютюну, яєць, сиру і тваринних жирів. Здорове й щасливе життя, хоч і з певними обмеженнями. До того клятого огляду, що перевернув усе догори дригом. Тепер усе було дозволено: куріння, морозиво, зайве реберце, яйця, сир... усе, що забажаєш. Хіба тепер щось мало значення? Годі було й шукати в чомусь сенсу – через рік Джуліус Герцфельд лежатиме в землі й годуватиме

черв'яків, а його молекули хаотично шукатимуть нових з'єднань. Рано чи пізно, через кілька мільйонів років, уся Сонячна система лежатиме в руїнах.

Джуліус відчув, як його знову огортає відчай, і спробував відволіктися, подумки повернувшись до телефонної розмови з Філіпом Слейтом. Філіп – терапевт? Чи це можливо? У його пам'яті він залишився холодним і байдужим до інших людей – і, зважаючи на їхню розмову, нічого не змінилося. Джуліус знову взявся до люльки і похитав головою в мовчазному здивуванні. Він розгорнув медичну карту Філіпа й почав перечитувати те, що надиктував після їхньої першої зустрічі.

НАЯВНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ: сексуальна одержимість із тринадцяти років, нав'язлива мастурбація, починаючи з підліткового віку й донині – подеколи чотири-п'ять разів на день. Постійно думає про секс, мастурбує, щоб заспокоїтися. Витратив більшу частину життя на думки про секс, зізнається, що «за той час, який я витратив на гонитву за жінками, можна було отримати ступінь доктора філософії, вивчити китайську чи астрофізику».

СТОСУНКИ: Одинок. Живе разом зі своїм собакою у маленькій квартирі. Жодних друзів-чоловіків – ані однісінького. Жодних контактів із колишніми однокласниками чи однокурсниками з коледжу. Абсолютно самотній. Ніколи не мав тривалих стосунків із жінкою – свідомо їх уникає. Надає перевагу сексу на одну ніч, подеколи підтримує стосунки з жінкою близько місяця, після чого вона їх сама припиняє, бо хоче чогось більшого, іі дратує той факт, що іі використовують, або ж те, що він продовжує бачитися з іншими жінками. Для нього важливе відчуття новизни – пацієнтові подобається отримувати нові сексуальні перемоги, але й це його не задовольняє. Іноді під час подорожей знайомиться з жінкою, а після сексу кидає іі – і вже за годину вирушає на пошуки нової партнерки. Занотовує всі свої перемоги, оцінює їх. За останній рік переспав із дев'яносто жінками. Розповідає про це без жодних емоцій – ані сорому, ані вихваляння. Якщо ввечері залишається наодинці з собою, його огортає тривога. Секс для нього має заспокійливий ефект. Після сексу легко заспокоюється й може цілий вечір читати. Гомосексуальні схильності й фантазії відсутні.

ІДЕАЛЬНИЙ ВЕЧІР? Якомога раніше вийти на «полювання», підчепити жінку в барі, переспати з нею (бажано до вечері), а потім якнайшвидше позбутися – бажано не пригощаючи вечерю (та зазвичай таки доводиться пригощати). Має велике бажання швидше задовольнити свої потреби, щоб почитати перед сном. Абсолютно байдуже ставиться до перегляду телевізора, кіно, зустрічей із друзями та спорту. Ідеальний відпочинок – читання або класична музика. Палкий прихильник класики, історії та філософії – не любить художньої літератури, сучасних авторів. Охоче говорить про праці Зенона й Аристарха, бо віднедавна ними захопився.

БІОГРАФІЯ: Виріс у Коннектикуті, один син у батьків, родина досить заможна. Батько – інвестиційний банкір – вчинив самогубство, коли Філіпові було тринадцять років. Нічого не знає про причини такого вчинку, хоча висловив припущення, що підштовхнути батька до такого кроку могла невпинна критика з боку матері. Очевидна дитяча амнезія – майже нічого не пам'ятає про перші роки життя, а також про похорон батька. Коли йому було двадцять чотири, мати вийшла заміж вдруге. У школі тримався віддалік від інших, фанатично занурювався в навчання. Близьких друзів ніколи не мав, а коли

у віці сімнадцяти років вступив до Йелю, повністю розірвав стосунки з родиною. Телефонувє матері раз чи двічі на рік. Ніколи не бачився з вітчимом.

РОБОТА: Успішний хімік – займається розробкою гормональних пестицидів для компанії «DuPont». Робочий день чітко з восьмої до п'ятої, особливого задоволення від роботи не отримує, останнім часом навіть нудиться. Стежить за актуальною інформацією, що стосується його галузі, але виключно в робочий час. Високий дохід плюс вигідні опції на акції компанії. Справжній скнара – обожнює контролювати свої активи й інвестиції; обідає зазвичай удома, вивчаючи інформацію щодо ринку цінних паперів.

ВРАЖЕННЯ: Шизоїдний тип, сексуально одержимий. Поводиться відсторонено, не дивиться в очі – наші погляди жодного разу не зустрілися. Уникає особистого контакту, і гадки не має, як вибудовувати стосунки, на мое раптове запитання про те, яке враження склалося в нього про мене, кинув спантеличений погляд, немовби я говорив каталонською мовою чи суахілі. Був дуже напружений, мені з ним було некомфортно. Почуття гумору відсутнє. Абсолютно. Освічений, говорить правильно, але не щедрий на слова, тож мені довелося добряче попрацювати. Страшенно переймається з приводу вартості лікування (хоча може собі це дозволити). Просив її зменшити, однак я відмовився. Засмутився, що сеанс розпочався на кілька хвилин пізніше, одразу поцікавився, чи зустріч триватиме на кілька хвилин довше, щоб не платити гроші задарма. Двічі запитував, наскільки завчасно потрібно поінформувати мене про припинення лікування, щоб не платити зайвого.

Коли Джуліус закрив карту, йому спало на думку: «Отже, минуло двадцять п'ять років – і Філіп тепер психотерапевт. Чи є в світі ще хтось, кого годі й уявити в такій ролі? Скидається на те, що він зовсім не змінився: ані краплинки гумору, все ще зациклений на грошах (мабуть, краще було нічого не казати про несплачений рахунок). Психотерапевт без почуття гумору? І такий холодний. А ця непохитна вимога – зустрітися в його офісі?» Джуліус знову здригнувся.

3

Життя – жалюгідна штука. Я вирішив присвятити своє життя роздумам на цю тему.

На Юніон-стрит панував сонячний і святковий настрій. Дзенькіт виделок і ножів та жваві розмови долинали з боку численних закладів з літніми терасами – «Prego», «Beetlenut», «Exotic Pizza», «Perry's»... Бірюзові й пурпурові повітряні кульки, що ними прикрасили місця для паркування, закликали завітати на вуличний розпродаж. Та коли Джуліус прямував до офісу Філіпа, він навіть не дивився ані в бік людей, які обідали за столиками, ані на вуличні прилавки, що вгиналися під дизайнерським одягом минулих сезонів. Він навіть не зупинявся біля вітрин своїх улюблених магазинів – антикварної крамнички японських меблів, тибетської крамнички й навіть «Азіатських скарбів», де було виставлено розкішну барвісту

черепицю вісімнадцятого століття із зображенням казкової войовничої жінки – він рідко проминав її без того, щоб помилуватися нею.

Про смерть він теж не думав. Загадки, пов'язані з Філіпом Слейтом, розігнали ці неприємні й тривожні думки. Передусім він дивувався, що той взагалі зринув у пам'яті – і до того ж настільки ясно. Де ж ховалося все, що стосувалося Філіпа, протягом цих років: його обличчя, ім'я, історія? Довелося визнати той факт, що про його спогади про Філіпа подбала нейрохімія, записавши їх десь на корі головного мозку. Скидалося на те, що весь цей час Філіп перебував в окремій нейронній системі з аналогічною назвою – «Філіп», а внаслідок стимуляції цієї системи відповідними нейротрансмітерами миттю збадьорився і на примарному екрані його візуальної кори проступив його чіткий образ. Джуліусу було трохи моторошно від думки про те, що в його мозку живе мікроскопічний робот, який відроджує спогади, коли йому заманеться.

Та ще більше інтригувало його бажання зустрітися з Філіпом особисто. Чому з усіх колишніх пацієнтів із глибин його пам'яті зринув саме Філіп? Можливо, тому, що лікування було суцільною невдачею? Звісно, тут було щось більше. Зрештою, в нього були й інші пацієнти, яким так і не вдалося допомогти. Проте більшість імен та облич стерлися з його пам'яті, не залишивши по собі жодного сліду. А можливо, більшість його «невдач» просто швидко припиняли лікування, а Філіп був «унікальним», бо приходив знову і знову? Та ще й як приходив! За три роки, що були справжньою мукою, він не пропустив жодної зустрічі. Жодного разу не спізнився, навіть на хвилину, бо не хотів змарнувати навіть децимну оплаченого часу. А тоді одного дня – без жодного попередження – наприкінці терапевтичної сесії Філіп безапеляційно оголосив, що це їхня остання зустріч.

Та навіть коли Філіп припинив лікування, Джуліус все одно не вважав його безнадійним хворим. Щоправда, тоді в нього часто з'являлися думки про те, що насправдівилікувати можна все. Чому ж він зазнав поразки? Філіп був серйозно налаштований працювати зі своїми проблемами, він був наполегливим, розумним, кмітливим... Проте симпатії до нього не виникало. Джуліус рідко працював із пацієнтами, які йому не подобалися, однак він знав: у тому, що Філіп йому не подобається, немає нічого особистого – він нікому не сподобався б. Згадати хоча б те, що в нього ніколи не було друзів!

І хоча Філіп йому страшенно не подобався, Джуліус був у захваті від того, наскільки складною інтелектуальною загадкою той виявився. Його головна скарга: «Чому я не можу робити те, що насправді хочу?» – була яскравим прикладом паралічу волі. Незважаючи на те, що терапія не сприяла покращенню стану Філіпа, вона була напрочуд корисною для Джуліусових досліджень: безліч ідей, що народилися під час їхніх бесід, він виклав у своїй славнозвісній статті «Психотерапевт і сила волі», а пізніше й у книзі «Бажання, воля і дія». На якусь мить йому сяйнула думка: можливо, він використовував Філіпа? Може, саме зараз, коли його огорнуло відчуття єднання з іншими, він зможе спокутувати свою провину та навіть завершити те, що йому не вдалося тоді?

Номер 4-31 на Юніон-стріт був скромною двоповерховою будівлею з поштукатуреним фасадом. У вестибюлі Джуліус побачив табличку з іменем Філіпа: «Філіп Слейт, д-р філос. наук. Філософське консультування».

Філософське консультування? Це що, в біса, таке? Джуліус насмішкувато гмикнув: із таким успіхом зовсім скоро можна буде пройти перукаротерапію чи терапію бобовими культурами. Він піднявся сходами й натиснув кнопку дзвінка.

Пролунав дзвінок, клацнули двері – і Джуліус опинився у крихітній приймальні з голими стінами, де не було жодних меблів, крім чорного дерматинового диванчика, що аж ніяк не вабив до себе. За кілька метрів, біля входу в кабінет, стояв Філіп. Він кивнув Джуліусу, щоб той проходив далі, однак сам не зробив жодного кроку назустріч. Рукостискання теж ніхто не пропонував.

Джуліус подумки порівнював реального Філіпа з образом, що зринув у його пам'яті. Ну дуже схоже. За останні двадцять п'ять років той майже не змінився, хіба що навколо очей з'явилися незначні зморшки та трохи обвисла шкіра на шиї. Світло-каштанове волосся так само зачесане назад, погляд зелених очей не втратив своєї гостроти, але Філіп так само його відводить. Джуліус пригадав: протягом усього часу, що тривало лікування, їхні погляди майже ніколи не зустрічалися. Філіп нагадав йому одного з неймовірно пихатих і самовпевнених студентів, які сидять на лекціях і ніколи нічого не записують, тоді як Джуліус та інші похапцем занотовують кожну крихту інформації, що може знадобитися на іспиті.

Увійшовши до кабінету Філіпа, Джуліус одразу зауважив його «спартанський» стиль – потертий стіл, завалений паперами, стільці, що не пасували один до одного й були страшенно незручними на вигляд... Стіну прикрашав самотній диплом у рамці. Джуліус хотів було кинути саркастичну репліку, проте стримався, сів на стілець, на який показав Філіп, і почав чекати, доки господар скаже своє слово.

– Стільки часу сплило. Справді немало, – Філіп говорив спокійно і впевнено, як годиться професіоналу. Він зовсім не нервувався з приводу того, що вони зі старим психотерапевтом помінялися своїми ролями.

– Двадцять два роки. Я нещодавно переглядав свої старі записи.

– А чому саме зараз, лікарю Герцфельд?

– Це означає, що наша світська бесіда вже добігла кінця?

Чорт забирай, ні! Джуліус подумки вилаяв себе. Негайно припини! Він геть забув, що в Філіпа зовсім немає почуття гумору.

Однак той ніяк на це не відреагував.

– Основні принципи ведення бесіди, лікарю Герцфельд. Ви знаєте, що й до чого. Спершу слід окреслити межі. Ми вже домовилися про місце й час – і я пропоную вам цілу годину, на відміну від ваших 50-хвилинних консультацій, а потім оплата послуг – або ж її відсутність. Отже, наш наступний крок – визначити мету й цілі. Лікарю Герцфельд, я повністю до ваших послуг – і докладу всіх зусиль, щоб наша зустріч була для вас максимально корисною.

– Гаразд, Філіпе, дуже дякую. Твоє запитання «Чому саме зараз?» – напрочуд доречне, я й сам його завжди використовую. Воно допомагає зосередитися на головному. Не гаяти час та одразу взятися до справи. Як я вже казав під час нашої телефонної розмови, я маю певні проблеми зі здоров'ям – власне, вони досить суттєві. І от – у мене з'явилося бажання озирнутися назад. Оцінити свою працю, успіхи й поразки. Можливо, це вік такий, коли хочеться підбити підсумки. Гадаю, коли тобі виповниться шістдесят п'ять, ти мене зрозумієш.

– Я приймаю ваші слова щодо підбиття підсумків на віру. Я не розумію вашого прагнення знову зустрітися зі мною чи з будь-яким іншим клієнтом, бо мені такі бажання не притаманні. Пацієнти платять мені гроші, а натомість отримують мою експертну думку. На цьому наша співпраця закінчується. Коли ми прощаємося, вони знають, що отримали дещо цінне, а я не маю сумнівів, що доклав до цього максимум зусиль. Але я навіть не можу уявити, щоб мені забажалося побачити когось із них знову. Утім, я до ваших послуг. З чого почнемо?

Зазвичай Джуліус не приховував своїх думок під час бесіди. То була одна з його сильних рис – пацієнти довіряли йому, оскільки він був відвертим і щирим. Але сьогодні він змусив себе прикусити язика. Його спантеличила різкість Філіпа, однак він прийшов не для того, щоб давати йому якісь поради. Джуліус хотів почути відверту думку Філіпа про їхню спільну роботу, тож що менше він розповідатиме про свій психічний стан, то краще. Якби Філіп знав про його відчай, невпинний пошук сенсу, бажання переконалися в тому, що він таки відіграв важливу роль у його житті, то, звісно, пожалів би його й запевнив у тому, що саме так і було. Або ж, зважаючи на свій складний характер, зробив би абсолютно протилежне.

– Що ж, дозволь мені спершу подякувати за те, що ти зголосився зі мною зустрітися. Ось що мені потрібно: по-перше, я хочу дізнатися твою думку про нашу співпрацю: що допомогло, а що ні. По-друге – і це вже серйозніше – я хочу дізнатися, яким було твоє життя з моменту нашої останньої зустрічі. Мені завжди подобалося слухати про те, як закінчилася та чи інша історія.

Навіть якщо Філіпа здивувало таке прохання, він цього не показав. Просто кілька хвилин сидів мовчки, заплющивши очі й склавши пальці. А тоді без поспіху заговорив:

– Історія ще не закінчилася. Власне, за останні кілька років моє життя зробило настільки крутий поворот, що в мене з'явилося відчуття: це тільки початок. Однак дотримуватимуся чіткої послідовності подій і почну з терапії. Загалом мушу сказати, що лікування, яке ви проводили, було повним фіаско. Марнування часу й грошей – ось чим воно насправді було. Гадаю, як пацієнт я робив усе, що від мене вимагалось. Пригадую, що я активно з вами співпрацював, докладав усіх можливих зусиль, регулярно приходив на зустрічі, сплачував рахунки, запам'ятовував сни, виконував усі ваші вказівки. Ви згодні?

– Чи згоден я, що ти був готовим до активної співпраці? Безперечно. Скажу навіть більше – ти залишився в моїй пам'яті як напрочуд самовідданий пацієнт.

Філіп знову витріщився на стелю, а тоді кивнув і продовжив:

– Пригадую, що лікування тривало протягом трьох років. Здебільшого ми зустрічалися двічі на тиждень. Це багато годин – як мінімум, дві сотні. І близько двадцяти тисяч доларів.

Почувши це, Джуліус хотів було втрутитися – щоразу, коли пацієнт порушував цю тему, він зазвичай зауважував, що це «крапля в морі». А тоді наголошував на тому, що проблеми, з якими пацієнт прожив добру частину свого життя, неможливо швидко вирішити навіть за найефективнішої терапії. А ще Джуліус часто говорив про власний досвід – про те, що під час своєї практики він відвідував заняття п'ять разів на тиждень протягом трьох років – загалом сімсот годин! Але тепер Філіп не був його пацієнтом і він не мусив у чомусь його переконувати. Він прийшов, щоб слухати. А тому прикусив губу й не зронив ані слова. Філіп вів далі:

– Коли я до вас прийшов, мое життя просто розвалювалося, та якщо точніше, я був у повній «ямі». Хімік, який розробляє нові способи вбивства комах, – мені остогидла моя робота, набридло життя, остогидло все, крім філософських книжок та великих загадок історії. Утім, до вас я звернувся через свої сексуальні проблеми. Пригадуєте?

Джуліус кивнув.

– Я не міг себе контролювати. Усе, що мені було потрібно, – це секс. Повна одержимість. Я просто не міг насититися. Зараз, коли я згадую, як я жив, яким було мое життя, мене аж дрож проймає. Я ж бо намагався спокусити якомога більше жінок. Після коїтусу відчував тимчасове полегшення, та невдовзі все починалося знову – бажання перемагало.

Джуліус насилу стримав посмішку, коли почув слово «коїтус» – він пригадав, що Філіп, хоч і провадив розпусне життя, завжди уникав «поганих» слів.

– Саме в той короткий проміжок часу – одразу після коїтусу, – вів далі Філіп, – я міг жити на повну, в гармонії з собою. Отоді я нарешті міг звернутися до геніїв минулого.

– Авжеж, я пам'ятаю твоє захоплення працями Аристарха й Зенона.

– Так, ними, а пізніше й багатьма іншими. Однак ці «просвітлення», миті, коли я не був одержимим, були надто короткими. Але тепер я вільний – я піднявся вгору над самим собою. Мабуть, час повернутися до аналізу мого лікування. Ви ж про це хотіли дізнатися передусім?

Джуліус знову кивнув.

– Я пам'ятаю, що дуже прив'язався до нашої терапії. Вона перетворилася на ще одну одержимість, але, на превеликий жаль, не посіла місце сексуальної одержимості – тож вони просто співіснували. Пам'ятаю, що з нетерпінням чекав кожного сеансу, однак через годину йшов додому абсолютно розчарований. Зараз мені важко пригадати, що ми тоді загалом робили – гадаю, намагалися зрозуміти природу моєї одержимості з точки зору мого минулого. Щось з'ясовували – ми повсякчас намагалися щось з'ясувати. Однак кожний висновок я сприймав з підозрою. Жодне з припущень не було досить

обґрунтованим, не підтверджувалося фактами, а найгірше було те, що жодне з них аж ніяк не вплинуло на мою одержимість. А то таки була одержимість, я це добре знав. Як знав і те, що мушу з цим покінути, причому раз і назавжди. Час минав, і врешті-решт я усвідомив, що ви не знаєте, як мені допомогти, тож я просто втратив віру в результативність нашої спільної праці. Пригадую, що ви витрачали силу-силенну часу на аналіз моїх стосунків з іншими людьми, і особливо з вами. Як на мене, то була суцільна нісенітниця. Такої думки я дотримувався тоді й дотримуюся зараз. З часом наші зустрічі стали для мене болісними, мені було непросто продовжувати досліджувати наші стосунки, немовби вони існували, немовби тривали певний час чи були чимось більшим, ніж простим «наданням платних послуг».

Після цих слів Філіп замовк і поглянув на Джуліуса, розвівши руками, немовби хотів сказати: «Ну вибач – ти сам хотів почути правду!»

Джуліус був приголомшений. Здавалося, замість нього заговорив хтось чужий:

– Дякую за чесність, Філіпе. Чекаю на продовження історії: що трапилося з тобою потім?

Філіп склав долоні до купи й притулився підборіддям до кінчиків пальців. Він дивився на стелю, немовби збираючись із думками. А тоді нарешті сказав:

– Гаразд, ідемо далі. Почну з роботи. Мої заслуги в галузі розробки гормональних речовин, які запобігали активному розмноженню комах, принесли компанії гарні прибутки, і моя зарплата суттєво зросла. Але на той час мене вже просто нудило від хімії. Коли ж мені виповнилося тридцять, я отримав права на один із трастових фондів, що належали моему батькові. І відчув себе вільним. Кілька років я міг узагалі не думати про гроші, тож скасував передплату на всі періодичні видання з хімії, звільнився з роботи й присвятив себе тому, чого прагнув – пошуку істини. Відчуття нещастя, тривоги, сексуальна одержимість – вони нікуди не зникли. Я намагався працювати з іншими психотерапевтами, однак вони змогли дати мені не більше, ніж ви. А один із них – до речі, він навчався разом із Юнгом – припустив, що мені потрібно дещо більше, ніж звичайна психотерапія. Він сказав, що людині з такою залежністю, як моя, найкраще було б вдатися до духовного переродження. Його припущення спонукало мене звернутися до релігійної філософії – особливо течій і практик Далекого Сходу – з-поміж інших вони, на мій погляд, мали сенс. Усі інші релігії не вдавалися до ґрунтового розгляду філософських питань – натомість вони використовували Бога, уникаючи істинного філософського аналізу. Я навіть провів кілька тижнів у духовних центрах, де займалися медитацією. Мушу зізнатися, було досить цікаво. Це не допомогло подолати одержимість, але водночас у мене з'явилося відчуття, що там таки криється щось важливе. Просто я ще не був до цього готовий.

Тим часом, за винятком періоду вимушеного «утримання» в ашрамі, хоч навіть там мені вдалося прослизнути в кілька «шпарин», я продовжував свою гонитву за сексуальними задоволеннями. Як і раніше, я спав із багатьма жінками – десятками, сотнями. Іноді в мене було по дві жінки на день – будь-де, будь-коли, я шукав їх постійно, так само, як і тоді, коли ми з вами зустрічалися. Секс на один-два рази – а тоді знов усе спочатку. А опісля – жодного відчуття захвату. Знаєте, є таке прислів'я: «Перший раз буває

тільки раз». – Філіп підвів голову й обернувся до Джуліуса: – Я пожартував, лікарю Герцфельд. Пригадую, ви якось сказали, що вас вражає той факт, що під час наших зустрічей я жодного разу не пожартував.

Настрій Джуліуса аж ніяк не спонукав його до веселощів, однак він вичавив із себе щось схоже на усмішку, хоч і впізнав у цьому *bon mot* власну саркастичну заувагу, яку колись зробив під час розмови з Філіпом. Той нагадував йому механічну ляльку, з голови якої стирчав великий заводний ключ. Час знову його завести.

– Що ж було потім?

Не відводячи погляду від стелі, Філіп знову почав говорити:

– А тоді одного дня мені сяйнула думка. Оскільки жоден із психотерапевтів не годен був мені допомогти – перепрошую, лікарю Герцфельд, але ви теж потрапили до цього переліку...

– Я вже починаю про це здогадуватися, – втрутився Джуліус і похапцем додав: – Не треба вибачень. Я ціную твою чесність.

– Перепрошую, не хотів про це розводитися. Отже, оскільки терапія не була ефективною, я вирішив вдатися до самозцілення за допомогою курсу бібліотерапії, що охоплював би думки наймудріших людей, які будь-коли жили на цьому світі. Тож я взявся до систематичного читання філософських праць, починаючи з давньогрецьких досократиків і закінчуючи Поппером, Роулзом і Квайном. Через рік навчання моя одержимість залишилася незмінною, однак я зробив кілька важливих висновків: я на правильному шляху, філософія – це мое. То був суттєвий крок уперед – пригадайте, як часто ми говорили про те, що я ніде у світі не почуваяся як удома.

– Авжеж, це я теж пам'ятаю, – кивнув Джуліус.

– А тоді мені спало на думку таке: оскільки я планую присвятити найближчі роки читанню філософських праць, чому б не перетворити це на свій факх? Гроші все одно колись закінчатся. Тому я вирішив здобути ступінь доктора філософських наук у Колумбійському університеті. Навчання було успішним – я написав солідну дисертацію і вже за п'ять років отримав бажаний ступінь. Розпочав свою викладацьку кар'єру, а потім, буквально кілька років тому, зацікавився прикладною або ж «клінічною філософією» – особисто я надаю перевагу саме останньому терміну. Як бачите, тепер я тут.

– Ти не закінчив розповіді про своє зцілення.

– Саме тоді, коли я читав усі ці праці в Колумбії, я познайомився з одним психотерапевтом. То був ідеальний терапевт: він запропонував мені те, чого не міг дати жодний інший спеціаліст.

– У Нью-Йорку? А як його звали? Він працював у Колумбійському університеті? До якої школи належав?

– Його звали Артуром... – на мить Філіп замовк і глянув на Джуліуса з ледь помітною посмішкою.

- Артуром?
- Так. Артур Шопенгауер - мій психотерапевт.
- Шопенгауер? Філіпе, це ще один жарт?
- Я ніколи не був таким серйозним.
- Зізнаюся, я не надто з ним знайомий - чув тільки різні кліше про притаманний йому похмурий песимізм. Ніколи не чув, щоб його ім'я вживали в контексті психотерапії. Як він тобі допоміг? Що...
- Не хочеться вас перебивати, лікарю Герцфельд, але до мене скоро прийде клієнт. А я, як і раніше, не люблю запізнюватися - тут я зовсім не змінився. Я розповім про це детальніше іншим разом. Як терапевт він відіграв важливу роль у моїй історії. Скажу без перебільшення: своїм життям я завдячую генію Артура Шопенгауера.

1

Bon mot (фр.) - смішний вислів, жарт. (Тут і далі прим. перекл.)

4

1787 рік. Геній: бурхливий початок і фальстарт

Талант нагадує вправного стрільця, який влучає в ціль, недосягну для інших. Геній схожий на вправного стрільця, який влучає в ціль, якої інші не здатні навіть розгледіти.

Бурхливий початок. Коли розпочалася буря, геній був усього чотири дюйми завдовжки. У вересні 1787 року води амніотичного моря, що його омивали, схвилювалися й почали кидати його в різні боки, немовби прагнучи розірвати німічний зв'язок із берегами утроби. Вони клекотали люттю і жахом. Генія огорнув кислий присмак ностальгії та відчаю. Спокійні й безтурботні дні повного штилю залишилися в минулому. Він не знав, куди тікати - жодної надії на порятунк - і його крихітні нейрональні синапси безладно спалахували та «вистрілювали» в різні боки. Засвоєне змалку не зітреся із пам'яті. Артур Шопенгауер ніколи не забував свої перші уроки.

Фальстарт (або як Артур Шопенгауер мало не став англійцем). Артур-р-р, Артур-р-р, Артур-р-р. Генріх Флоріо Шопенгауер відчував кожен звук цього імені на своєму язичку. Артур - чудове, ідеальне ім'я для майбутнього очільника величного торгового дому Шопенгауерів.

Був 1787 рік, і його молода дружина Йоганна саме перебувала на другому місяці вагітності. Тоді Генріх Шопенгауер вирішив: якщо в нього народиться син, він назве його Артуром. Як людина шляхетна Генріх знав, що обов'язок - понад усе. Він передасть кермо торгового дому Шопенгауерів

своєму синові так само, як свого часу передали йому предки. Часи були буремні, та Генріх був певний, що його ненароджений син гідно введе компанію в дев'ятнадцяте століття. Артур – ідеальне ім'я для такої посади. Це ім'я однаково пишеться усіма європейськими мовами, йому ніщо не завадить перетинати будь-які кордони. І найважливіше – воно англійське!

Протягом століть предки Генріха докладали всіх зусиль, щоб справа була успішною. Його дід якось приймав російську імператрицю Катерину Велику. Щоб гості почувалися максимально комфортно, одного разу в гостьовій частині будинку розлили бренді, а потім підпалили його, щоб повітря в кімнатах було сухим і ароматним. А батька Генріха одного разу відвідав прусський король Фредерік, який годинами намагався переконати його (щоправда, марно) перенести компанію з Данцига до Пруссії. Тепер за кермом великого торгового дому стояв Генріх, який не мав жодних сумнівів у тому, що з Шопенгауером на ім'я Артур на сімейну справу чекає прекрасне майбутнє.

Зерно, деревина й кава – саме на цих напрямках зосереджувався торговий дім Шопенгауерів, який досить довго був однією з провідних компаній Данцига, славетного ганзейського містечка, що було напрочуд впливовим у балтійській торгівлі. Та для величного й вільного міста настали важкі часи. Із заходу сунулася загрозлива Пруссія, зі сходу – Росія, а ослаблена Польща вже не могла гарантувати суверенність Данцига. Генріх Шопенгауер не мав сумнівів щодо того, що дні вільної та стабільної торгівлі в Данцигу скоро залишаться в минулому. Уся Європа захлиналася у вирі політичних і фінансових інтриг, але не Англія. Англія стояла непорушно, мов скеля. То було майбутнє. Саме тут Шопенгауери зможуть віднайти спокій і для себе, і для своєї справи. І не тільки спокій – але й процвітання, якщо майбутній керівник торгового дому народиться англійцем і матиме англійське ім'я. Гер Артур-р-р Шопенгауер – ні, містер Артур-р-р Шопенгауер, англійський підданий на чолі компанії. Ось він – щасливий квиток у майбутнє.

Отже, абсолютно байдужий до протестів ще зовсім юної вагітної дружини, яка благала про те, щоб залишитися вдома з матір'ю, де їй було б значно спокійніше очікувати народження свого первістка, він вирушив у далеку подорож до Англії, тягнучи дружину за собою. Юна Йоганна була нажахана, однак мусила підкоритися непохитній волі свого чоловіка. Та коли вони облаштувалися в Лондоні, її настрої значно пожвавився – вона звеселіла. Невдовзі нею вже захоплювався весь вищий світ Лондона. У своєму подорожньому щоденнику Йоганна написала, що нові англійські друзі надали їй ширшу підтримку і що вона давно не відчувала такої уваги й любові.

Очевидно, для ревнивого Генріха «уваги й любові» було забагато, і невдовзі тривожні ревності переросли у справжню паніку. Йому було несила впоратися зі своїми відчуттями: напруження в грудях наростало, і, здавалося, воно от-от розірве його на шматки. Треба було негайно щось робити. А тому він різко змінює свій курс і покидає Лондон у кареті з дружиною майже на шостому місяці вагітності, незважаючи на її протести. Вони повертаються до Данцига в одну з найлютіших зим століття. Згодом Йоганна опише цю «втечу» з Лондона у своєму щоденнику так: «Мені ніхто не допоміг, я мала пережити своє горе самотужки. Цей чоловік волочив мене через пів-Європи, щоб побороти свою тривогу».

Тож внутрішньоутробний розвиток генія не обійшовся без бурхливих штормів: шлюб без кохання, налякана мати, яка намагалася чинити опір, стривожений і ревнивий батько та два жакливі переїзди через зимову Європу.

5

Щасливе життя неможливе. Найкраще, чого може досягти людина, – це героїчне життя.

Джуліус вийшов від Філіпа геть приголомшений. Ухопившись за перила, він на силу спустився сходами вниз і, хитаючись, вийшов на сонце. Джуліус стояв перед будинком Філіпа, намагаючись второпати, куди йому йти – ліворуч чи праворуч. Вільний час, не обмежений жодним розкладом, його аж ніяк не тішив, а швидше спантеличував. Джуліус звик бути зосередженим на чомусь. Якщо він не приймав пацієнтів, то зазвичай займався іншими важливими справами – писав, викладав, грав у теніс, брався до наукової роботи – геть усе вимагало його уваги. Та сьогодні ніщо не видавалося важливим. У нього навіть з'явилася підозра, що насправді ніщо ніколи не було важливим і його розум просто додавав певним справам ваги, а тоді хитро «замітав сліди». Та сьогодні він бачив його наскрізь. Важливих справ у нього не було, а тому Джуліус без особливої мети пішов уздовж Юніон-стрит.

Біля Філмор-стрит, де якраз закінчувалися ділові будівлі, до нього наблизилася стара бабця, яка торохтіла своїми ходунками. «Господи, оце так видовище!» – спало на думку Джуліусу. Спершу він відвернувся, але потім усе-таки знов озирнувся, щоб краще її роздивитися. На ній було кілька светрів, а зверху ще й важезне пальто – геть недоречний ансамбль для такого сонячного дня. Шоки, мов у бурундука, активно рухалися – поза сумнівом, вона щосили намагалася втримати свої зубні протези на місці.

Та найбільшу огиду викликав велетенський наріст під однією ніздрею – яскраво-пурпурова бородавка завбільшки з виноградину, із якої стирчало кілька довгих щетинок.

«Стара ідіотка, – такою була його наступна думка, однак він похапцем виправився: – Мабуть, вона не набагато старша за мене. Насправді це мое майбутнє – бородавка, ходунки, інвалідний візок». Коли жінка підійшла ближче, він почув її бурмотіння: «Ану ж бо, подивимося, що в тих крамниціях. Що там є? Що я знайду?»

– Пані, я й гадки не маю. Просто тут гуляю, – гукнув їй Джуліус.

– Я не з вами розмовляю.

– Але ж тут більше нікого немає.

– Це не означає, що я звертаюся до вас.

– Якщо не до мене, то до кого? – Джуліус приклав руки до обличчя так, ніби оглядав безлюдну вулицю.

– Тебе це не має обходити. Кляті вуличні ідіоти! – пробурмотіла стара й заторохтіла своїми ходунками.

Джуліус на мить завмер. Він роззирнувся, щоб переконатися, що цього інциденту ніхто не помітив. «Господи, – подумав він, – я вже геть з глузду з'їхав. Що, чорт забирай, я роблю? Добре, що сьогодні в мене немає пацієнтів. Факт є фактом: спілкування з Філіпом Слейтом мені аж ніяк не на користь».

Його увагу привернув насичений аромат кави зі «Старбаксу» – Джуліус вирішив, що година з Філіпом вимагає подвійного еспресо. Він умостився біля вікна й почав спостерігати за перехожими. Жодної сивої голови – ані в кав'ярні, ані на вулиці. У свої шістдесят п'ять років він був тут найстарішим, ба навіть прадавнім, і щомиті старішав ще швидше, бо ж меланома не гаяла часу й продовжувала свій мовчазний загарбницький похід.

Дві кралі за стійкою фліртували з клієнтами. Такі дівчата ніколи не звертали на нього уваги й не фліртували з ним, коли він був молодим, а тим паче не намагалися впіймати його погляд, коли настала зрілість. Треба б усвідомити, що його час уже ніколи не настане і що ці красуні зі спокусливими грудьми та обличчями Білосніжок ніколи не звернуться до нього з лукавою усмішкою, щоб сказати щось на кшталт: «Привіт, щось ти давно не заходив. Як життя?» Цього ніколи не станеться. Життя прямує виключно вперед, тож минуле не повернути. Годі вже. Скільки можна себе жаліти? Він завжди знав, що говорити тим, хто звик скаржитися: не замикайтеся в собі, виходьте за межі. Так і є – треба знайти спосіб зробити з лайна цукерочку. Чому б про це не написати – в особистому щоденнику чи блозі? Або ж зробити щось більш суттєве (хтозна, що саме?), наприклад написати статтю для журналу «Американської асоціації психіатрів» і назвати її «Психіатр проти смерті». Або ж щось для журналу «Sunday Times» – звісно, за гроші. Це він може. А чом би й не книгу? Щось на кшталт «Однією ногою в могилі». Непогано! Іноді варто дібрати влучну назву – і текст з'являється сам собою. Джуліус замовив еспресо, дістав ручку й розгорнув паперовий пакет, який знайшов на підлозі. Він почав шкрябати перші рядки з ледь помітною усмішкою – надто скромними були обставини народження його потужної книги.

П'ятниця, 2 листопада 1990 року. ДДД (День Доленосного Діагнозу) +16

Тепер жодних сумнівів: пошук Філіпа Слейта був поганою ідеєю. Як і припущення, що я від нього щось отримаю. Та найбільшим божевіллям було те, що я надумав із ним зустрітися. Ніколи знову! Філіп – психотерапевт? Не смішіть мене – він не здатний співпереживати, нічого не відчуває, не відає, що таке турбота. По телефону я сказав йому, що маю проблеми зі здоров'ям і почасти саме з цієї причини хочу з ним зустрітися. Утім, він жодного разу не поцікавився, як я почуваюся. Навіть руки не потиснув. Холодний. Нічого людського. Тримався від мене на відстані. Я працював, мов проклятий, заради нього – аж три роки. Усе йому віддав. Усе найкраще, що мав. Невдячний покидьок.

Авжеж, я знаю, що він на це відповів би. Просто-таки чую цей безбарвний нудний голос: «Ми з вами уклали комерційну угоду: я платив гроші, а ви

надавали мені свої експертні послуги. Я платив вам за кожну зустріч. Тепер нашу співпрацю завершено. Я нічого вам не винен, як і ви мені». А тоді додав би: «Навіть менше, ніж нічого, лікарю Герцфельд. Ви ж бо отримали свою вигоду – повну оплату за послуги, тоді як я натомість не отримав нічого».

А найгірше те, що він має рацію. Філіп мені нічого не винен. Я ж бо розпинаюся, що психотерапія – то покликання, справа всього життя. Послуги, що їх надають з любов'ю. Я не маю жодного права вимагати чогось від нього. На що можна взагалі сподіватися? У будь-якому разі, чого я не прагнув би, він все одно не годе це дати. «Ця людина не здатна вам це дати», – як часто я сам говорив такі слова пацієнтам про їхніх чоловіків, жінок чи батьків. І все-таки я не можу відпустити Філіпа – цього непохитного, закостенілого й байдужого типа. Може, варто написати оду про одвічний борг, що його пацієнти мають сплатити своїм психотерапевтам через роки? І з якого дива це мене має хвилювати? І чому з усіх своїх пацієнтів я захотів зустрітися саме з ним? І гадки не маю. Щоправда, я знайшов підказку у своїх записах – скидається на те, що я розмовляв зі своїм юним фантомом. Можливо, в мені є набагато більше від Філіпа, ніж я припускаю, бо ж і мене у мої шістнадцять, двадцять, тридцять років повсякчас підбурювали гормони. Я гадав, що знаю, через що йому доводиться пройти, гадав, що маю «внутрішній радар», який допоможе його зцілити. Чи не тому я так старався? Чому він отримував від мене більше уваги й енергії, ніж більшість моїх пацієнтів загалом? У практиці кожного психотерапевта завжди є пацієнт, який висмоктує значно більше сил, ніж інші. Для мене таким пацієнтом був Філіп – і це тривало три роки.

Увечері, коли Джуліус нарешті повернувся додому, його зустрів холодний і темний дім. Син Ларрі, який приїжджав до нього на вихідні, ще вранці поїхав до Балтимора, де займався нейробиологічними дослідженнями в університеті Джона Гопкінса. Тож Джуліус відчув щось на кшталт полегшення, оскільки на обличчі сина застиг болісний вираз, а його люблячі, але водночас недоладні спроби втішити батька швидше засмучували, а не заспокоювали. Він хотів було зателефонувати Марті, колезі з групи підтримки, однак відчув себе надто знесиленим, а тому поклав слухавку й натомість увімкнув комп'ютер, щоб занотувати все, що нашкрябав на паперовому пакеті зі «Старбаксу». На екрані з'явився напис «У вас є нове повідомлення» – і, на превеликий подив, то був лист від Філіпа. Джуліус одразу взявся до читання:

Сьогодні наприкінці нашої розмови ви запитали про Шопенгауера та про те, як саме мені допомогла його філософія. Також ви натякнули, що хотіли б дізнатися про нього більше. Тож я припускаю, що вам буде цікаво відвідати мою лекцію в коледжі Костал наступного понеділка о 19:00 (Тойон-голл, 340, Фултон-стрит). Я викладаю курс з європейської філософії, а власне ця лекція буде присвячена огляду діяльності Шопенгауера (загалом протягом дванадцяти тижнів я маю охопити дві тисячі років). До речі, після лекції ми могли б поспілкуватися.

Філіп Слейт

Без жодних вагань Джуліус відписав: «Дякую, обов'язково прийду». А потім відкрив свій діловий щоденник і зробив нотатку на наступний понеділок: «Тойон-голл, 340, Фултон-стрит, 19:00».

Щопонеділка з пів на п'яту до шостої Джуліус проводив групові заняття. З самого ранку він вагався, чи варто розповідати групі про свій діагноз. Незважаючи на те, що він вирішив не поспішати говорити про це своїм індивідуальним пацієнтам, доки трохи не прийде до тями, група – то було зовсім інше. Для її членів він часто був центром уваги, тож імовірність того, що хтось помітить зміни в його настрої та прокоментує це, була надто великою.

Утім, його побоювання виявилися безпідставними. Учасники охоче прийняли його вибачення щодо того, що два попередні заняття йому завадив провести грип, а тоді відразу перейшли до обговорення новин останніх двох тижнів. Стюарт, невисокий опецькуватий педіатр, який зазвичай мав відсторонений вигляд, немовби мав уже бігти до наступного пацієнта, був досить розгублений і першим попросив уваги групи. Це було досить-таки несподівано – попри те, що чоловік перебував у групі протягом року, він рідко просив про допомогу. Стюарт потрапив до групи з примусу: дружина надіслала йому електронного листа, в якому повідомляла, що покине його, якщо він не звернеться до психотерапевта та кардинально не змінить своє життя. Ще вона додала, що повідомляє все це електронною поштою, бо він здебільшого звертає увагу на електронне спілкування, а не на живі розмови. А минулого тижня «підняла ставки» – почала спати окремо від чоловіка, тож більшість часу група присвятила тому, щоб допомогти Стюарту зрозуміти свої відчуття у зв'язку з такими діями дружини.

Джуліус обожнював свою групу. Часто йому аж подих перехоплювало – настільки сміливими були ці люди: вони досліджували нові території, не уникали ризиків. Сьогоднішня зустріч теж не була винятком. Усі підтримували Стюарта, який не боявся викрити свою вразливість, і час спливав непомітно. Наприкінці заняття Джуліус почувався набагато краще. Його настільки поглинули драматичні перипетії зустрічі, що протягом півтори години він жодного разу не згадав про власний розпач. Але й не дивно. Усі групові психотерапевти чудово знають про цілущі властивості атмосфери групових занять. Подеколи Джуліус приходив на зустрічі у досить пригніченому стані, однак після них зазвичай почувався значно краще, хоч і не ділився з іншими особистими проблемами.

Джуліус мав трохи вільного часу, щоб підвечеряти, а тому пішов до суши-бару «We Be Sushi» неподалік від офісу. Він був постійним клієнтом, а тому щойно сів на звичне місце, як його голосно привітав шеф-кухар Марк. Коли він приходив сюди сам, то зазвичай сідав біля стійки – як і всім його пацієнтам, йому було некомфортно їсти на самоті за столиком.

Джуліус зробив звичне замовлення: роли «Каліфорнія», копчений вугор та сет вегетаріанських макі. Він обожнював суши, однак обачливо уникав сирі риби, остерігаючись паразитів. Протистояння зовнішньому ворогу – яким смішним воно видавалося тепер! Гірка іронія – у результаті тобі наносять смертельний удар зсередини... До дідька! Джуліус відкинув свої побоювання й замовив у спантеличеного шефа ахі-суші. З'їв їх із неабияким задоволенням, а тоді поспіхом рушив до Тойон-голлу – на свою першу зустріч з Артуром Шопенгауером.

Матуся й татусь Шопенгауери: Zu Hause²

Міцний фундамент нашого світогляду – і водночас його глибина чи поверховість – закладається ще в дитинстві. Згодом він шліфується й удосконалюється, однак загалом залишається незмінним.

Якою людиною був Генріх Шопенгауер? То був жорсткий, похмурий, стриманий, непохитний і гордовитий чоловік. Кажуть, що 1783 року, за п'ять років до народження Артура, Данциг перебував в облозі пруської армії, а запаси їжі та фуражу майже вичерпалися. Шопенгауери були змушені розквартирувати у своєму замиському маєтку генерала ворожої армії. На знак подяки пруський воєначальник запропонував Генріху фураж для його коней. Що на це відповів Генріх? «У моїй стайні є все необхідне, сер, а коли запаси вичерпаються, я просто заб'ю коней».

А як щодо Артурової матері, Йоганни? Сентиментальна, жвава, схильна до фантазій і кокетування жінка. Незважаючи на те, що 1787 року весь Данциг вважав їхній шлюб неймовірною подією, він виявився трагічною помилкою. Трозінери – родина Йоганни – мали скромне походження й протягом тривалого часу захоплювалися шляхетними Шопенгауерами. А тому, коли тридцятивосьмирічний Генріх почав залицятися до сімнадцятирічної Йоганни, вони поставилися до цього дуже схвально. Йоганна ж не могла опиратися волі батьків.

Чи вважала вона свій шлюб помилкою? Висновок робить самі – ось що вона написала багато років по тому, немовби застерігаючи молодих дівчат, які зіткнулися з проблемою вибору: «Розкіш, статус, титули – усе це надто спокусливо для серця юної дівчини, усе це спонукає жінок якнайшвидше вступити у шлюб... хибний крок, через який вони жахливо страждатимуть решту свого життя».

«Жахливо страждатимуть решту свого життя» – сильні слова з вуст Артурової матері. У своїх щоденниках вона зізнавалася, що перш ніж до неї почав залицятися Генріх Шопенгауер, вона вже кохала одного юнака, однак доля їх розлучила. Її смуток був таким сильним, що вона вирішила прийняти пропозицію Генріха. Чи мала Йоганна вибір? Навряд чи. Традиційний шлюб вісімнадцятого століття, вигідний для обох, влаштували її родичі з міркувань збільшення статків та соціального статусу. А кохання? Про це між Генріхом та Йоганною Шопенгауерами ніколи не йшлося. Пізніше у своїх мемуарах вона напише: «Я зображала пристрасну любов не більше, ніж він того вимагав». Любові бракувало й іншим членам родини: і юному Артуру Шопенгауеру, і його сестрі Адель, молодшій від нього на дев'ять років.

Любов між батьками породжує любов до дітей. Нерідко ми чуємо історії про батьків, яких любов поглинула настільки, що їхнім дітям залишаються тільки крихти. Однак ця «нульова» економічна модель любові позбавлена сенсу. Насправді усе навпаки: що більше любиш, то більше віддаєш не тільки дітям, але й усім довкола, ставишся до всього з любов'ю.

У дитинстві Артуру бракувало любові, і це серйозно вплинуло на його майбутнє. Діти, які не відчують зв'язку з матір'ю, її ніжності, не здатні розвинути в собі впевненість, що дозволяє полюбити себе, повірити в те, що їх люблять інші, у те, що це почуття взагалі існує. У дорослому віці їм притаманна відчуженість, вони занурюються в себе й часто сприймають інших людей як своїх суперників. Саме такими були психологічні передумови, що вплинули на формування світогляду Артура Шопенгауера.

2

Удома (нім.).

7

Яким смішним видається життя, коли бачиш його в найдрібніших проявах. Це видовище подібне до краплі води, що її розглядають під мікроскопом, коли вона кишить найпростішими одноклітинними. Ми сміємося, спостерігаючи за їхньою жвавою діяльністю, за їхньою боротьбою. І тут, і в короткому проміжку людського життя ця невинна активність має достоту комічний ефект.

За п'ять сьома Джуліус витрусив зі своєї пінкової люльки попіл і увійшов до лекційної зали Тойон-голлу. Він обрав місце в четвертому ряді збоку й кинув оком на амфітеатр. Від кафедри піднімалися вгору двадцять рядів стільців. Більшість із двохсот місць були порожніми, а близько тридцяти стільців зламані – їх обв'язали жовтою пластиковою стрічкою. На останньому ряді розташувалися двоє безпритульних з купою своїх газет. Загалом по всій аудиторії розсипалося зо тридцять неохайних студентів, тоді як перші три ряди були геть порожні. Джуліусу спало на думку, що як і в терапії, тут нікому не хотілося сидіти ближче до керівника. Він згадав, що того-таки дня на занятті з групою стільці обабіч нього теж залишалися порожніми, аж доки не прийшли ті, хто запізнився. Він навіть пожартував, що сидіти поряд із ним – то покарання для неквапливих. Згідно з фольклором групової терапії, найбільш залежні особи зазвичай сідають по праву руку від керівника, тоді як параноїки обирають місця навпроти. Однак із власного досвіду Джуліус одне знав напевне: небажання сидіти біля керівника було правилом, яке регулярно підтверджувалося реальними прикладами.

Занедбаність і розпад Тойон-голлу ілюстрували реалії всього студмістечка каліфорнійського коледжу Костал, який свого часу започаткували як вечірню бізнес-школу, пізніше він розрісся й досить-таки успішно (хоч і недовго) функціонував як коледж переддипломної підготовки. Тепер тут, поза сумнівом, панувала фаза ентропії.

Поки Джуліус пробирався крізь огидні «нетрі» студмістечка, йому було непросто відрізнити неохайних студентів від безпритульних. Чи знайдеться той викладач, який за таких обставин зможе уникнути повної деморалізації? Джуліус почав розуміти, чому Філіпові закортіло змінити роботу й узятися до клінічної практики.

Він зиркнув на свій годинник. Рівно сьома – і тієї ж миті до лекційної зали увійшов Філіп у традиційному «професорському» вбранні: картаті штани кольору хакі, сорочка й коричневий вельветовий піджак із захисними латками на ліктях. Діставши свої записи із добряче витертого портфеля й навіть не плянувши на аудиторію, він розпочав лекцію:

Продовжуємо досліджувати західну філософську думку – лекція вісімнадцята «Артур Шопенгауер». Сьогодні я дотримуватимуся іншого підходу й дозволю собі кілька відступів. Якщо моя розповідь видасться вам незрозумілою, я прошу вас бути терплячими й обіцяю якнайшвидше повернутися до головної теми нашої розмови. Отже, пропоную звернути увагу на великі дебюти в історії людства.

Філіп кинув оком на слухачів, немовби шукаючи підтвердження того, що вони його зрозуміли, проте марно. Тоді він поманив студента, який сидів найближче, до себе, вказавши на дошку. Після цього чітко вимовив три слова: «н-е-з-р-о-з-у-м-і-л-и-й», «т-е-р-п-л-я-ч-и-й», «д-е-б-ю-т», а студент сумлінно записав їх на дошці. Коли ж той хотів було повернутися на своє місце, Філіп жестом наказав йому сісти в першому ряді.

Отже, великі дебюти... Довіртеся мені – ви скоро зрозумієте, до чого я все це веду. Пригадаймо Моцарта, який у дев'ятирічному віці вразив віденський королівський двір своєю ідеальною грою на клавесині. Або ж, якщо Моцарт не здатний торкнутися «знайомої струни» (майже невловима усмішка), візьмімо для прикладу щось ближче – скажімо, «Бітлз», які у віці дев'ятнадцяти років презентували власні композиції у Ліверпулі.

З-поміж інших визначних дебютів можна пригадати незвичайний дебют Йоганна Фіхте. (Знак студентові, щоб той записав на дошці прізвище «Ф-і-х-т-е».) Хтось із вас пам'ятає його ім'я? Воно вже лунало під час моєї останньої лекції, коли я розповідав про німецьких філософів-ідеалістів, які були послідовниками Канта наприкінці вісімнадцятого та на початку дев'ятнадцятого століття, – Гегеля, Шеллінга та Фіхте. Якщо брати до уваги всіх трьох, то найбільш унікальними, поза сумнівом, були життя й дебют Фіхте, адже в дитинстві він був звичайним неосвіченим хлопчиком, який пас гусей у Рамменау – крихітному німецькому селі, що славилось натхненними недільними проповідями місцевого священика.

Однієї неділі до селища прибув багатий аристократ, який хотів послухати проповідь, але вона вже закінчилася. Розчарований, він саме стояв коло церкви, коли до нього підійшов старенький селянин, який сказав, що засмучуватися не варто, адже юний пастух Йоганн може переказати йому всю проповідь. Старий привів хлопця, і той справді дослівно переказав усю проповідь. Вельможа був настільки вражений неймовірною пам'яттю Йоганна, що оплатив його навчання у Пфорті – славетній школі, в якій згодом навчалися провідні німецькі мислителі, включно із Фрідріхом Ніцше, про якого ми поговоримо на нашій наступній лекції.

Йоганн успішно вчився і в школі, і пізніше в університеті, однак коли його опікун помер, хлопець зіткнувся з фінансовими труднощами. А тому влаштувався гувернером в одну з німецьких родин – батьки найняли його, щоб він викладав їхньому синові філософію Канта, праці якого Йоганн доти й сам не читав. Уже зовсім скоро його зачарують праці божественного Канта...

Раптом Філіп відірвався від своїх записів і поглянув на слухачів. Не побачивши в їхніх очах ані краплини розуміння, він прошипів:

Агов, тут хтось є? Кант, Еммануїл Кант, Кант, Кант, згадали? (Жестом він знову показав на дошку, щоб студент записав на ній «К-а-н-т».) Минулого тижня ми присвятили йому дві години. Кант, як і Платон, є одним із найвеличніших світових філософів. Запам'ятайте мої слова: на іспиті я обов'язково вас про нього запитаю. Ага, подіяло... Бачу ознаки життя – хтось заворушився, очі почали розплющуватися, а ручка – шкрябати...

То на чому я зупинився? Авжеж. Хлопець, який пас гусей. Фіхте запропонували посаду гувернера у Варшаві. Не маючи ані копійки за душею, він пройшов увесь шлях пішки тільки для того, щоб отримати відмову. То було якраз за кілька сотень миль від Кенінгсберга, де мешкав Кант, тож Фіхте вирушив туди, щоб особисто побачитися з учителем. Через два місяці він прибув до Кенінгсберга й безстрашно постукав у двері Канта, однак йому не дозволили засвідчити свою пошану. Кант був людиною звички й ніколи не приймав незнайомих відвідувачів. Минулого тижня я вже розповідав вам про те, наскільки точним був його графік – містяни навіть звіряли свої годинники, коли бачили його на прогулянці.

Фіхте спало на думку, що його не допустили до Канта через відсутність рекомендаційних листів. Він вирішив написати їх самостійно, щоб таки домогтися омріяної зустрічі. То був справжній вибух творчого натхнення, у результаті якого з'явилася перша праця Фіхте – «Досвід критики всякого одкровення», у якій він проаналізував релігію з точки зору кантівських поглядів на етику й обов'язок. Кант перебував під таким сильним враженням від цієї праці, що не тільки зголосився зустрітися з Фіхте, але й пообіцяв допомогти з публікацією.

Унаслідок дивного збігу обставин – можливо, це була своєрідна хитрість видавця – «Критика» побачила світ без імені автора на обкладинці. Праця була настільки геніальна, що критики й читачі помилково вирішили, що це новий витвір самого Канта. Врешті-решт той був змушений зробити публічне звернення, у якому розповів, що він не є автором цього прекрасного рукопису і що це праця талановитого юнака Фіхте. Похвала Канта стала запорукою майбутнього Фіхте в галузі філософії, і вже за півтора року йому запропонували посаду професора в університеті Єні.

– Саме це, – Філіп знову відірвався від своїх записів з нестямним виразом на обличчі й «струснув» повітря у пориві недоладного ентузіазму, – саме це я й називаю дебютом!

Утім, жоден зі студентів навіть голови не підвів. Ніхто не звернув увагу на цей невдалий прояв ентузіазму лектора. Навіть якщо Філіпа й зачепила абсолютна байдужість аудиторії, він і вухом не повів і незворушно вів далі:

А тепер пропоную розглянути те, що з більшою вірогідністю знайде відгук у ваших серцях – спортивні дебюти. Хіба можна забути дебюти Кріса Еверта, Трейсі Остіна чи Майкла Чанга, які здобули перемогу в професійних тенісних турнірах Великого шолома у віці п'ятнадцяти-шістнадцяти років? Чи юних і неймовірно талановитих шахістів Боббі Фішера або Пола Морфі? Або

згадаймо Хосе Рауля Капабланку, який став переможцем шахового турніру на Кубі у віці одинадцяти років.

І нарешті я хочу звернутися до літературного дебюту – найбільш великого дебюту всіх часів та народів. Ідеться про молодого автора, якому було трохи за двадцять, коли він увірвався на літературну арену з винятковим романом...

На цій високій ноті Філіп раптом замовк, немовби прагнучи ще більше заінтригувати слухачів, і подивився в лекційну залу впевненим сяючим поглядом. Він знав, що робить, це було очевидно. Джуліус не йняв віри власним очам. Що він хотів там побачити? Студентів, які нетерпляче соваються на своїх місцях, тремтять від цікавості й бурмочуть: «Хто ж цей літературний геній?» Джуліус крутнувся на місці й оглянув усю залу: знуджені погляди, студенти розвалилися в кріслах, хтось малює каракулі, хтось читає газету чи розгадує кросворди... Ліворуч від нього якийсь студент заснув, витягнувшись на двох кріслах. А праворуч, у кінці його ряду, двоє натхненно цілувалися. Спереду двоє студентів штовхали один одного ліктями, глипаючи на щось у задній частині лекційної зали. Незважаючи на цікавість, Джуліус не озирнувся, щоб туди подивитися – імовірно, вони просто заглядали під спідницю якійсь дівчині. Він знову прислухався до Філіпа.

Хто ж був цим генієм? (Голос Філіпа скидався на монотонне гудіння.) Його звали Томасом Манном. У вашому віці – так-так, саме у вашому віці – він почав працювати над своїм шедевром, славетним романом «Будденброки». Твір побачив світ, коли авторові було двадцять шість років. Томас Манн, як ви, сподіваюся, знаєте, згодом став провідною фігурою у літературному світі двадцятого століття й отримав Нобелівську премію в галузі літератури. (Філіп продиктував слова «М-а-н-н» і «Б-у-д-д-е-н-б-р-о-к-и» своєму помічникові, щоб той записав їх на дошці.) Роман опублікували 1901 року, і в ньому можна спостерігати за життям чотирьох поколінь німецької родини бюргерів, з усіма найдрібнішими змінами, яких вони зазнали. Як це пов'язано з філософією та зокрема темою сьогоднішньої лекції? Як я обіцяв, я трохи відійшов від теми, але зробив це з тим, щоб повернутися до суті ще з більшим ентузіазмом.

У залі стало гамірно, почулися чиїсь кроки. Двоє вуайеристів, які штовхали одне одного ліктями перед Джуліусом, гучно шаруділи, збираючи свої речі, а тоді покинули аудиторію. Юнак із дівчиною, які обіймалися в кінці ряду, вже пішли, і навіть студент, який мав занотовувати слова на дошці, немовби розчинився в повітрі. Філіп тим часом вів далі:

Найбільш сильними в романі «Будденброки» для мене є розділи наприкінці книги. Саме там герой-протагоніст, голова родини Томас Будденброк, стоїть на порозі смерті. Дивовижно – як автор у свої двадцять з чимось так глибоко відчував переживання, пов'язані із завершенням життєвого шляху. (Коли він підняв у повітря книгу із загнутими кутиками сторінок, на його губах з'явилася ледь помітна усмішка.) Я рекомендую це тим, хто має намір померти.

Джуліус почув тріск сірників – двоє студентів закурили, виходячи з лекційної зали.

Коли смерть заявила про свої права, Томаса Будденброка охопили жак і розпач. Ніщо з-поміж того, у що він вірив, не могло дати йому необхідну підтримку: ані релігійні переконання, які вже давно не задовольняли його метафізичних потреб, ані набутий разом із досвідом скептицизм, ані матеріалістичне вчення Дарвіна. За словами Манна, «перед всевидючим оком близької смерті все те завалилося, впало, нездатне бодай на годину заспокоїти його, дати йому певність, що він готовий до кінця»³.

Після цих слів Філіп знову підняв очі й поглянув на аудиторію:

– Те, що сталося потім, дуже важливо, і саме зараз ми наблизимося до суті нашої сьогоднішньої лекції.

Отже, коли його огорнув відчай, Томас Будденброк випадково знайшов у своїй книжковій шафі дешевий пошарпаний томик філософії, який він багато років тому придбав у букіністичній крамничці. Він почав його читати – і невдовзі заспокоївся. За словами Манна, його вразило те, як «могутній високий розум змагається з життям, дужим, жорстоким і лукавим життям». Виняткова ясність думок, викладених у цій філософській праці, просто-таки зачарувала вмираючого, і він годинами не відривався від читання. А тоді відкрив розділ «Про смерть і її стосунок до безсмертного в нашому естві». Ці слова знайшли відгук у його серці – і він узявся до читання з подвійним ентузіазмом, неначе від цього залежало його життя. А коли Томас Будденброк закінчив читати, він відчув себе зовсім іншою людиною – то був чоловік, який віднайшов мир та спокій, які так довго його оминали. То що він відкрив для себе, стоячи на порозі смерті? (Цієї миті Філіп зненацька заговорив пророчим голосом.) А тепер слухайте уважно, Джуліусе Герцфельде, бо це стане вам у пригоді на випускному іспиті життя...

Джуліус був шокований, що до нього звернулися особисто під час публічної лекції, й аж підстрибнув на місці. Він стривожено роззирнувся навсідч, але, на превеликий подив, побачив, що аудиторія геть порожня – тут не було ані душі, і навіть двоє безпритульних десь поділися.

Але Філіп не зважав на те, що його слухачі зникли, і спокійно вів далі:

Зараз я процитую уривок із «Будденброків». (З цими словами він розкрив пошарпану книжку в паперовій обкладинці.) Ваше завдання – уважно прочитати цей роман, а особливо його дев'ятий розділ. Для вас це буде безцінний досвід, він принесе набагато більше користі, аніж спроби віднайти сенс у спогадах ваших колишніх пацієнтів. Отже:

«Я сподівався жити далі в своєму синові? Тій ще лякливій, кволій особистості? Дитяча вигадка, дурощі! Що мені син? Мені не треба сина!.. Де я буду, коли помру? Це ж ясно, як Божий день, так навдивовижу просто! Буду в усіх тих, хто будь-коли вимовляв, вимовляє чи вимовлятиме «я», а особливо в тих, хто каже це «я» сміливіше й радісніше...

Хіба я коли ненавидів життя, це чисте, грізне й могутнє життя? Дурниця, непорозуміння! Я тільки себе ненавидів, тому що не міг його витримати. Але я люблю вас, щасливі, всіх вас люблю, і скоро мене перестане відділяти від вас тісна в'язниця, скоро те в мені, що любить вас, моя любов, звільниться і буде з вами... з вами і у вас, у всіх!..»

Філіп закрив книгу й повернувся до своїх записів.

То хто був автором твору, який кардинально змінив Томаса Будденброка? У своєму романі Манн не розкриває його імені, однак сорок років по тому він написав чудове есе, в якому йшлося про те, що автором тієї книжки був Артур Шопенгауер. Манн розповідає, як у віці двадцяти трьох років він уперше відчув неймовірну радість від читання Шопенгауера. Його зачарувала не тільки милозвучність слів автора, які він змальовує як «ідеально чисті й округлі, з напрочуд потужним викладом думок та мовою, слова настільки вишукані, ідеально припасовані, пристрасні, геніальні, неймовірно й прекрасно суворі – таких годі шукати в історії німецької філософії», але й суть поглядів Шопенгауера, які він описав як «емоційні, такі, від яких перехоплює подих, які балансують на межі контрастів, між розумом та інстинктом, пристрастю і спокутою». Манн повсякчас зауважував, що Шопенгауер став для нього надто цінним досвідом, щоб тримати його при собі, тож у своєму творі він запропонував працю цього філософа персонажу, який втомився від страждань.

Не тільки Томас Манн, але й багато інших мислителів зізнавалися, що багато в чому завдячують Артуру Шопенгауеру. Толстой називав його «найвеличнішим генієм з-поміж людей». Для Річарда Вагнера він був «дарунком небес». Ніцше говорив, що його життя змінилося назавжди після того, як він купив пошарпаний томик Шопенгауера в букіністичній крамничці в Лейпцигу – він зізнавався, що «дозволив цьому невгамовному похмурому генію попрацювати над моєю свідомістю». Шопенгауер назавжди змінив інтелектуальну мапу західного світу, без нього ми мали б зовсім інших (і значно слабших) Фрейда, Ніцше, Гарді, Віттгенштейна, Бекетта, Ібсена, Конрада.

Філіп дістав кишеньковий годинник, якусь мить уважно на нього дивився, а тоді урочисто сказав:

На цьому ми завершуємо наше знайомство з Артуром Шопенгауером. Його філософія настільки широка й глибока, що її неможливо викласти коротко. Тож я вирішив підігріти вашу цікавість, сподіваючись, що ви уважно прочитаете розділ на шістдесят сторінок у вашому підручнику. Маємо ще двадцять хвилин до кінця лекції, і я хотів би присвятити їх запитанням та обговоренню. В аудиторії є запитання, лікарю Герцфельд?

Джуліуса спантеличив тон Філіпа – він знову оглянув порожню лекційну залу і м'яко зауважив:

– Філіпе, ти взагалі помітив, що твої слухачі пішли з лекції?

– Які слухачі? А, вони. Так звані студенти, – Філіп зневажливо махнув рукою, показуючи, що вони не заслуговують на його увагу: йому було абсолютно байдуже, прийшли вони чи пішли. – Сьогодні моїм слухачем були ви, лікарю Герцфельд. Ця лекція була виключно для вас, – мовив Філіп, якого, здавалося, аж ніяк не бентежила розмова з тим, хто стояв за тридцять футів від нього у порожній аудиторії.

– Гаразд, скажімо, я на це купився. Чому ж саме я став сьогодні твоїм слухачем?

– А ви поміркуйте, лікарю Герцфельд...

– Краще називай мене просто Джуліусом. Я ж називаю тебе Філіпом – припускаю, ти не проти, тож буде правильно, якщо й ти звертатимешся до мене на ім'я. О, знову це відчуття дежавю – пригадую, як колись сказав тобі: «Називай мене Джуліусом – ми ж не чужі люди».

– Я не маю звички називати своїх клієнтів на ім'я, бо я їхній професійний консультант, а не друг. Але якщо бажаєте – нехай буде Джуліус. То на чому ми зупинилися? Ти запитав, чому я викладався сьогодні саме для тебе? Гаразд, я відповім – це була реакція на твоє прохання про допомогу. Поміркуй-но, Джуліусе: ти прийшов до мене з проханням про розмову, однак у цьому проханні крилося багато інших нюансів.

– Та невже?

– Саме так. Дозволь мені пояснити. По-перше, тон твого голосу свідчив про те, що справа термінова: тобі було вкрай важливо зі мною зустрітися. Очевидно, за твоїм проханням не крилася звичайна цікавість і це було не просте бажання дізнатися, як у мене справи. Ні, це було щось інше. Ти сказав, що стан твого здоров'я погіршився, а для чоловіка у віці шістдесяти п'яти років це означає, що він скоро зустрінеться зі смертю. Тому я припустив, що ти наляканий і шукаєш того, що могло б тебе заспокоїти. Тож моя сьогоднішня лекція була своєрідною реакцією на твоє прохання.

– Досить розмитою реакцією, Філіпе.

– Не більш розмитою, ніж твоє прохання, Джуліусе.

– Туше! Але наскільки я пригадую, тобі завжди імпонувала неясність.

– Я й зараз сприймаю це абсолютно нормально. Ти попросив про допомогу – і я відгукнувся, познайомивши тебе з людиною, яка може стати тобі в пригоді значно більше, ніж усі інші.

– Отже, ти вирішив допомогти мені віднайти спокій, змальовуючи те, як Будденброк на порозі смерті знайшов умиротворення в праці Шопенгауера?

– Авжеж. І те, що я тобі запропонував, – це тільки «закуска», зразок того, що ти можеш отримати згодом – чогось значно більшого. І я, як гід, який поведе тебе творчістю Шопенгауера, хотів би зробити тобі одну пропозицію. Повір, це дуже вигідна угода.

– Угода? Філіпе, ти не припиняєш мене дивувати. Я просто-таки заінтригований.

– Я вже завершив свою роботу в межах програми консультування, а також зібрав усі необхідні документи, щоб отримати ліцензію психотерапевта. Але мені ще потрібно попрацювати двісті годин під професійним наглядом. Звісно, я можу й далі провадити діяльність клінічного філософа – ця галузь ніяк не регулюється законодавством штату. Однак ліцензія психотерапевта-консультанта матиме для мене безліч переваг, включно зі страхуванням від лікарських помилок та більш ефективним просуванням себе на ринку. На відміну від Шопенгауера, я не маю ані незалежного джерела фінансової

підтримки, ані потужної наукової підтримки. Гадаю, ти на власні очі бачив, як зневажливо ставляться до філософії йолопи з цього свинарника, який гордо іменують університетом.

– Філіпе, чому ми мусимо кричати одне одному? Лекція вже закінчилася. Чому б тобі не сісти ближче, щоб ми могли продовжити нашу бесіду за більш неформальних обставин?

– Гаразд.

Філіп зібрав свої нотатки, запхав їх до портфеля і вмовився у кріслі першого ряду. І хоча тепер вони сиділи ближче одне до одного, їх усе ще розділяли чотири ряди крісел, а Філіп був змушений незручно вигинати шию, щоб дивитися на Джуліуса.

– Отож, якщо я правильно тебе зрозумів, ти пропонуєш своєрідний обмін: я стаю твоїм супервізором, а ти навчатимеш мене мудрості Шопенгауера? – вже тихіше поцікавився Джуліус.

– Саме так! – Філіп повернув до нього голову, однак їхні погляди не зустрілися.

– І ти вже міркував над тим, якою саме буде наша співпраця?

– У мене було багато думок з цього приводу. Насправді, лікарю Герцфельд...

– Джуліусе.

– Авжеж, Джуліусе. Я хотів сказати, що протягом кількох тижнів міркував над тим, щоб зателефонувати тобі й попросити про супервізію, однак щоразу відмовлявся від цієї думки – переважно з фінансових причин. А потім ти сам мені зателефонував – і я був вражений. Неймовірний збіг! Щодо нашої співпраці я пропоную зустрічі у щотижневому форматі. Ми розділимо годину навпіл: половина часу піде на твої експертні поради щодо моїх пацієнтів, а інша половина – на мої розповіді про Шопенгауера.

Джуліус заплющив очі й поринув у роздуми.

Філіп зо дві-три хвилини почекав, а тоді сказав:

– То що думаєш про мою пропозицію? Хоч я й певен, що студенти більше не з'являться, за розкладом після лекції я маю працювати в адміністрації, тож мені вже треба поспішати.

– Розумієш, Філіпе, такі пропозиції отримуєш не щодня. Мені треба трохи більше часу, щоб усе обміркувати. Давай зустрінемося на цьому тижні. Я вільний у середу по обіді. Тобі буде зручно о четвертій?

Філіп кивнув:

– У середу я закінчую о третій. Зустрінемося в моєму офісі?

– Ні, Філіпе, в моєму. Зараз я працюю вдома – Пасифік-авеню, 249. Це неподалік від мого старого офісу. Ось, тримай візитівку.

Уривок зі щоденника Джуліуса

Я почувався неабияк спантеличеним, коли після своєї лекції Філіп запропонував мені бартер: я стаю його супервізором, а він моїм учителем. Дивовижно, наскільки швидко людина може знову підпасти під знайомий вплив іншої людини. Це схоже на те, як уві сні бачиш якесь місце і воно видається таким знайомим, а тоді згадуєш, що ти таки бував тут – щоправда, в інших снах. Те саме можна сказати і про марихуану: кілька затяжок – і раптом ти опиняєшся у знайомому місці, тобою оволодівають знайомі думки, і все це можна пережити виключно «під марихуаною».

З Філіпом та сама історія. Провів із ним зовсім мало часу – і ось тобі, маєш – зринули спогади із самісіньких глибин пам'яті, повернувся особливий «філіповий» настрій. Який же він зарозумілий, який презирливий! Йому байдуже до всіх інших. Та все одно є в ньому щось напрочуд сильне (хотів би я знати, що саме?), і це «щось» тягне мене до нього. Його інтелект? Пихатість і відірваність від реальності, помножені на виняткову наївність? До речі, за двадцять два роки він геть не змінився. Хоча ні, таки змінився. Звільнився від своєї сексуальної одержимості, тож більше не бігає, мов той пес за сучкою, винюхуючи її сліди. Тепер стиль його життя більш піднесений – саме цього він завжди й прагнув. А от бажання маніпулювати іншими не зникло – воно й досі тут, воно очевидне. А він і гадки не має, що я бачу його наскрізь – гадає, що я вхоплюся за його пропозицію й подарую йому двісті годин свого часу, щоб натомість слухати про Шопенгауера. Ще й робить вигляд, що я сам це запропонував, що я цього хочу, що мені це потрібно. Не заперечуватиму, що Шопенгауер мене таки трохи цікавить, однак провести з Філіпом кілька сотень годин, щоб дізнатися про цього філософа більше, зараз не є моїм пріоритетом. А якщо той уривок про Будденброка, який він мені цитував, і є яскравим прикладом того, що мені може запропонувати Шопенгауер, тоді це мене взагалі не цікавить. Ідея універсальної єдності – без мого власного «я», моїх спогадів та унікальної свідомості – аж ніяк мене не зігриває. Аж ніяк.

Що ж вабить Філіпа до мене? Це гарне запитання. Він було прохопився про двадцять тисяч доларів, що їх витратив на мої консультації, – можливо, Філіп і досі сподівається, що відшкодує свої «збитки»? Стати його супервізором? Перетворити його на законного, кошерного психотерапевта? Дилема ще та. Чи хочу я його підтримати? Чи зможу «благословити» його на практику, якщо сам не вірю, що цей ненависник (а він таким і є) здатний комусь допомогти?

3

Тут і далі цитати з роману Томаса Манна «Будденброки» наводяться в перекладі Євгена Поповича.

Безтурботні дні раннього дитинства

Геть усе на боці релігії: одкровення, пророцтва, урядовий захист, найвища шана й визнання... Ба більше – безцінне право впроваджувати свої вчення у ніжному дитячому віці, внаслідок чого вони перетворюються практично на вроджені переконання.

Після народження Артура в лютому 1788 року Йоганна написала у своєму щоденнику, що їй, як і всім молодим матерям, подобається гратися з «ною лялькою». Але нові ляльки швидко стають старими, тож не минуло й кількох місяців, як мати втомилася від своєї іграшки – у Данцигу її огорнули нудьга і самотність. Усередині неї пробуджувалося якесь абсолютно нове відчуття – неясне усвідомлення, що материнство не є її істинним призначенням, що їй уготоване зовсім інше майбутнє. А влітку в замиському маєтку Шопенгауерів їй було особливо важко. Хоча Генріх і приїздив до неї на вихідні разом зі священником, решту часу Йоганна проводила на самоті з Артуром та слугами. Через жакливі ревності Генріх заборонив дружині запрошувати сусідів чи покидати дім без вагомої причини.

Коли Артурові виповнилося п'ять років, його родина пережила великий стрес. Пруссія захопила Данциг, і перш ніж прибули пруські війська, на чолі яких стояв той самий генерал, якого Генріх образив за кілька років до цих подій, уся родина Шопенгауерів поспіхом виїхала до Гамбурга. Там, у незнайомому місті, Йоганна народила другу дитину, Адель. Відчуття, що вона потрапила в пастку, посилилося, і жінку огорнув глибокий розпач.

Генріх, Йоганна, Артур, Адель – батько, мати, син, донька – усіх їх об'єднував родинний зв'язок, однак насправді в них не було нічого спільного.

Для Генріха Артур був лялечкою, з якої мав згодом розвинутися майбутній очільник торгового дому Шопенгауерів. Як батько Генріх був типовим представником роду Шопенгауерів: передусім він дбав про справу, а на сина не зважав, бо гадав, що почне виконувати свої батьківські обов'язки тільки після того, як Артур «вийде» з дитячого віку.

А дружина – ким її бачив Генріх? З неї мало прорости наступне покоління Шопенгауерів, і ця жінка мала стати їхньою коліскою. Її, небезпечно жваву, слід було стримувати, захищати і всіляко обмежувати.

А Йоганна? Що відчувала вона? Здобич у пастці! Її чоловік і годувальник Генріх став для неї трагічною помилкою, похмурим тюремником, який висотував із неї життя. А її син Артур? Хіба ж він не був частиною цієї пастки, цвяхом у її домовині? Як талановита жінка, Йоганна мала велике бажання проявити, реалізувати себе, і воно зростало із загрозливою швидкістю, тоді як Артур став для неї надто малою винагородою за подібне самозречення.

А молодша донька? Генріх її майже не помічав, і Адель зіграла незначну роль у сімейній драмі – їй судилося все життя пропрацювати особистою секретаркою Йоганни.

Отак кожен із Шопенгауерів ішов власним шляхом.

Під тягарем тривоги і відчаю батько Шопенгауер добровільно пішов із життя через шістнадцять років після народження Артура: він піднявся на верхній поверх складу Шопенгауерів і кинувся з вікна в холодні води Гамбурзького каналу.

Матуся Шопенгауер, яку цей стрибок визволив із шлюбної пастки, струсила зі своїх черевичків гамбурзький пил і, мов нестримний вітер, чкурнула до Веймара, де невдовзі започаткувала один із найвідоміших літературних салонів Німеччини. Там вона близько потоваришувала з Гете й іншими славетними літераторами, а також написала з десяток популярних любовних романів. Її персонажами переважно були жінки, яких змусили взяти шлюб із нелюбами, однак вони відмовилися народжувати дітей, бо все ще чекали на справжнє кохання.

А як щодо юного Артура? Артур Шопенгауер мав стати одним із наймудріших людей, які будь-коли жили на цьому світі. А ще – одним із найбільш нещасних людей, який ненавидів саме життя. Людиною, яка у віці п'ятдесяти п'яти років напише такі слова:

«Якби ж то ми могли бачити майбутнє... Подеколи діти скидаються на невинних в'язнів, яких, щоправда, засудили не на смерть, а на життя – і при цьому вони навіть не усвідомлюють, що означає цей вирок. Утім, кожна людина бажає дожити до старості... того стану, про який можна сказати: "Сьогодні погано, а з кожним днем буде ще гірше, доки не станеться найгірше"».

9

У нескінченному всесвіті є незліченні сяючі сфери, навколо яких обертаються менші підсвічені кулі – всередині гарячі, а зовні вкриті холодною і твердою корою, на якій шар плісняви подарував життя всім живим організмам, – це і є реальність, це і є світ.

Просторий будинок Джуліуса в Пасифік Гайтс був набагато розкішніший, порівняно з усім, що він міг собі дозволити зараз: Джуліус був одним із тих щасливчиків-мільйонерів Сан-Франциско, яким тридцять років тому вдалося придбати собі житло – будь-яке житло. Вони змогли його купити завдяки тридцяти тисячам доларів, що їх успадкувала його дружина Міріам, і, на відміну від інших інвестицій, з часом вартість цього будинку виключно зростала. Після смерті Міріам Джуліус міркував над тим, щоб його продати, надто вже він був великий для однієї людини, але натомість зробив собі офіс на першому поверсі.

Чотири сходинки з вулиці вели до майданчика з фонтаном, облицьованим блакитними кахлями. Кілька сходинок ліворуч вели до офісу Джуліуса, а праворуч розташовувалися сходи до будинку. Філіп прибув вчасно. Джуліус зустрів його біля дверей і провів до свого кабінету, жестом показавши на коричневе шкіряне крісло.

– Кави, чаю?

Сідаючи в крісло, Філіп навіть не роззірнувся довкола. Він проігнорував пропозицію Джуліуса й сказав:

– То що ти вирішив щодо супервізії?

– Ага, усе як завжди – не гаємо часу й одразу беремося до справи. Мушу зізнатися, для мене це непросте рішення. Надто багато запитань. У твоєму проханні є щось таке... якась суперечність, і вона мене збіса тривожить.

– Либонь, ти хочеш дізнатися, чому я прошу тебе про супервізію, зважаючи на те, що не був задоволений твоїми психотерапевтичними послугами?

– Точніше й не скажеш. Ти напрочуд чітко висловив думку про те, що терапія була повним провалом – ти змарнував три роки, а на додачу ще й купу грошей.

– Тут немає жодної суперечності, – без вагання відповів Філіп. – Лікар може бути компетентним терапевтом і супервізором, незважаючи на те, що зазнав поразки з конкретним пацієнтом. Дослідження свідчать, що терапія (і байдуже, хто її проводить) для третини пацієнтів виявляється марною. Крім того, у цій невдачі, поза сумнівом, відіграв чималу роль і я – моя впертість, негнучкість. Твоєю помилкою було те, що ти обрав для мене не той тип лікування і надто довго на ньому наполягав. Однак це зовсім не означає, що я не оцінив твоїх зусиль, якщо хочеш, навіть твоє бажання мені допомогти.

– Непогано звучить, Філіпе. Усе логічно. Але все-таки як можна просити про супервізію терапевта, який не зміг тебе вилікувати? Дідька лисого я б так вчинив – я б на твоєму місці знайшов когось іншого. Припускаю, тут криється ще щось і ти це приховуєш.

– Можливо, я маю надати додаткові пояснення. Якби я сказав, що ти мені нічого не дав, це було б не зовсім точно. Ти зробив два зауваження, які знайшли відгук у моєму серці і, цілком можливо, відіграли певну роль у моєму одужанні.

На якусь мить Джуліуса охопило роздратування з приводу того, що він має випитувати всі деталі. Невже Філіп гадав, що йому це не буде цікаво? Невже можна бути настільки відірваним від реальності? Та врешті-решт він здався й запитав:

– А які саме зауваження?

– Гм, перше не таке вже й суттєве, однак для мене воно мало неабияке значення. Я якраз розповідав тобі про свій типовий вечір: сам розумієш, підчепив десь жінку, запросив на вечерю, а потім спокусив її – усе як завжди, та сама історія. Пригадую, тоді я запитав, що ти про це все думаєш – чи не вважаєш, що це аморально чи огидно.

– Навіть не пригадую, що я тоді відповів.

– Ти сказав, що це ані аморально, ані огидно, а просто нудно. Це змусило мене замислитися над тим, що я живу нудним життям, немовби ходжу по колу.

- Он воно що. Що ж, це цікаво. То це одне зауваження. А як щодо другого?

- Ми обговорювали епітафії на могильних плитах. Не пам'ятаю чому, але, якщо не помиляюся, ти поцікавився, яку епітафію я обрав би для себе...

- Цілком може бути. Зазвичай я використовував це запитання, коли розмова заходила в глухий кут і треба було «розбурхати» співрозмовника. І що?

- Ти запропонував написати на моєму надгробному камені фразу: «Він любив трахатися». А тоді додав, що вона стала б непоганою епітафією і для мого собаки - і що, власне, ми могли б мати одну могильну плиту на двох.

- Крутий поворот. Невже я справді був таким грубим?

- Грубим чи ні - наразі це байдуже. Важливо те, що це було ефективно й дієво. Згодом, років із десять по тому, мені це стало в пригоді.

- Запізнілий ефект лікування! Я завжди припускав, що він набагато важливіший, аніж усі гадають. Завжди хотів дослідити цю тему. Але, зважаючи на те, що зараз у нас є спільні інтереси, скажи, чому під час нашої останньої зустрічі ти про це навіть словом не прохопився? Чому не зізнався, що я тобі допоміг - нехай навіть зовсім трішечки?

- Джуліусе, я не певен, що це якимось пов'язано з темою нашої розмови. Ти маєш вирішити, чи хочеш стати моїм супервізором із психотерапії. І чи дозволиш мені натомість бути твоїм консультантом із Шопенгауера?

- Той факт, що ти не бачиш зв'язку, робить його ще більш очевидним. Філіпе, я не намагатимусь бути дипломатичним. Тому скажу прямо: я не впевнений, що ти маєш досить ґрунтовну базу, щоб стати терапевтом, а тому маю певні сумніви щодо доцільності цієї супервізії.

- Кажеш, я не маю «ґрунтовної бази»? А можна детальніше? - сказав Філіп, абсолютно не образившись.

- Гаразд, я спробую пояснити. Я завжди вважав, що психотерапія - це радше покликання, аніж фах, що це спосіб життя для тих, хто дбає про інших. У тобі я такої схильності до турботи не бачу. Гарний психотерапевт прагне зменшити страждання, допомогти людям розвиватися. А в тобі я бачу тільки зневагу до інших - зауваж, із яким презирством ти ставишся до своїх студентів. Психотерапевти мають налагоджувати зв'язок зі своїми пацієнтами, тоді як тобі байдуже, як почуваються інші. Візьмімо для прикладу нас із тобою. Після нашої телефонної розмови ти припустив, що я смертельно хворий. І водночас я не почув від тебе ані словечка співчуття чи розради.

- Невже ти гадаєш, що я допоміг би тобі, пробурмотівши кілька порожніх співчутливих слів? Я дав тобі більше, значно більше - підготував і прочитав цілу лекцію.

- Тепер розумію. Просто це важко було зрозуміти, Філіпе. Я відчув, що мене просто використовують, що тобі до мене байдуже. Для мене було б краще (і значно краще), якби ти висловлювався прямо, якби говорив з усім серцем. Це не обов'язково мало би бути щось монументальне - ти міг би просто

поцікавитися моєю ситуацією чи настроєм. Господи, та ти міг просто сказати: «Мені дуже шкода про це чути». Невже це було так складно?

– Якби хворим був я, мені цього аж ніяк не хотілося б. Перед обличчям смерті я хотів би отримати інструменти, ідеї, бачення, що його пропонує Шопенгауер, – і саме цим я поділився з тобою.

– Філіпе, ти навіть зараз не хочеш поцікавитися, чи твоє припущення щодо моєї хвороби є правильним.

– А я помиляюся?

– Ну ж бо, Філіпе. Просто скажи – це ж не боляче.

– Ти сказав, що маєш серйозні проблеми зі здоров'ям. Може, розкажеш детальніше?

– Непоганий початок, Філіпе. Відкрите запитання наприкінці фрази – це, поза сумнівом, найкращий вибір.

Джуліус зробив паузу, намагаючись зібратися з думками й вирішити, наскільки він готовий відкритися Філіпу.

– Отже, зовсім нещодавно я дізнався, що в мене рак шкіри – злоякісна меланома, яка серйозно загрожує моему життю, хоча мої лікарі запевняють, що принаймні протягом року мое здоров'я не погіршуватиметься.

– Тепер я ще більше певен, що погляди Шопенгауера, про які я говорив під час лекції, тобі дуже допомогли б, – зауважив Філіп. – Пам'ятаю, як під час мого лікування ти якось сказав, що життя – це «тимчасовий стан із постійним результатом». Це чистий Шопенгауер.

– Філіпе, але то був жарт.

– Ми обидва знаємо, що сказав би про жарти твій гуру Зигмунд Фройд, чи не так? Я стоятиму на своєму: у мудрості Шопенгауера є те, що стане тобі в пригоді.

– Філіпе, я не твій супервізор (до цього питання ми ще повернемося), але ось тобі мій перший урок з психотерапії – абсолютно безкоштовний. Найбільш важливими у психотерапії є не ідеї, бачення чи інструменти. Якщо наприкінці лікування ти поцікавишся в пацієнтів, якими були їхні враження від процесу вашої співпраці, що вони згадають? Вони ніколи не згадують про ідеї, але завжди пам'ятають про стосунки. Пацієнти рідко запам'ятовують важливу думку, що пролунала з вуст їхнього психотерапевта, але зазвичай із неабиякою ніжністю згадують особисті стосунки з ним. І я навіть ризикну припустити, що з тобою – та сама історія. Чому ти так добре мене запам'ятав, чому те, що між нами сталося, настільки на тебе вплинуло, що тепер, коли минуло стільки років, ти звернувся до мене з проханням про супервізію? Ідеться аж ніяк не про ті два зауваження, якими б провокаційними вони не були. Ні, я гадаю, йдеться про певний зв'язок між нами, який ти відчував. Гадаю, саме через нього, а також тому, що наші стосунки, якими складними вони не були, мали сенс, ти знову звернувся до мене, сподіваючись на відновлення цього зв'язку.

- Помилка на помилці, лікарю Герцфельд...

- Авжеж-авжеж, такі помилки, що сама лишень згадка про зв'язок змушує тебе знову повернутися до офіціозу.

- Помилка на помилці, Джуліусе. По-перше, я не хочу, щоб ти хибно вважав, що твоє бачення реальності і є реальністю – *res naturalis*, – а твоя місія полягає в тому, щоб нав'язувати це бачення іншим. Ти прагнеш стосунків, високо їх цінуєш, а тому робиш помилкове припущення про те, що я – і всі люди загалом – мають чинити так само, а якщо я стверджую протилежне, то просто пригнічую свою потребу в стосунках. Скидається на те, – вів далі Філіп, – що філософський підхід значно більше імponує таким людям, як я. Правда ж у тому, що ми з тобою абсолютно різні. Я ніколи не відчував задоволення від спілкування з іншими людьми. Їхні задуми, вимоги, ефемерні дрібні прагнення, їхнє позбавлене сенсу життя – усе це суцільні нісенітниці, перепони на моєму шляху до спілкування з воістину великими світовими мислителями, яким справді є що сказати.

- То навіщо ставати психотерапевтом? Чому б тобі не залишитися з великими світовими мислителями? Навіщо змушувати себе допомагати тим, чие життя позбавлене будь-якого сенсу?

- Якби ж то я отримав спадок, як Шопенгауер, і не мусив дбати про те, як триматися на плаву, запевняю: мене тут сьогодні не було б. Ідеться виключно про гроші. Витрати на навчання геть спустошили мій банківський рахунок, за викладацьку роботу я отримую копійки, коледж от-от збанкрутує, тож я маю великі сумніви щодо того, чи запропонують мені продовжити угоду. Зважаючи на мої потреби, мені вистачило б кількох клієнтів на тиждень. Я живу ощадливо, тож мені потрібна виключно свобода, щоб займатися тим, що мені найбільше подобається: читати, міркувати, медитувати, слухати музику, грати в шахи і ходити на прогулянки з моїм псом Регбі.

- Ти й досі не відповів на моє запитання: навіщо звертатися до мене, коли цілком зрозуміло, що мої методи роботи відрізняються від тих, за якими хочеш працювати ти? І ти ніяк не відреагував на моє припущення щодо того, що в наших колишніх стосунках є те, що тягне тебе до мене.

- Я не відреагував, бо це не має жодного стосунку до нашої справи. Та якщо для тебе це важливо, я висловлюся щодо твого припущення. Не варто робити висновок, що я ставлю під сумнів наявність базових міжособистісних потреб. Шопенгауер і сам казав, що двоногі (так, це його термін) мусять триматися близько одне до одного коло вогнища, аби зігрітися. Утім, він також застерігав, що надто щільний контакт біля вогнища може призвести до загоряння. Йому імponували дикобрази – вони теж тулилися одне до одного, щоб зігрітися, однак використовували свої голки, щоб триматися на відстані. Він цінував свою самотність понад усе – для того щоб бути щасливим, йому не потрібно було від чогось залежати. Цієї думки дотримувалися й інші видатні люди – скажімо, Монтень... Я теж остерігаюся двоногих, – говорив далі Філіп, – і погоджуюся з його думкою про те, що щаслива людина – це та, якій вдається уникати своїх ближніх. Хіба ж ти не погоджуєшся з тим, що саме двоногі створили на Землі справжнє пекло? Шопенгауер казав: «*Номо homini lupus*» – людина людині вовк; я переконаний, що це він надихнув Сартра на його працю «Виходу немає».

- Усе це так, Філіпе. Але ти тільки підтверджуєш мою думку: ти ще не готовий до роботи психотерапевтом. Твій підхід не враховує дружніх стосунків.

- Щоразу, як я до когось тягнувся, у результаті я втрачав частину себе. Раніше в мене ніколи не було друзів, і я не маю наміру розвивати такі стосунки. Імовірно, ти пам'ятаєш, що я був єдиною дитиною в сім'ї, мати мною геть не цікавилася, а батько був нещасним і врешті-решт вкоротив собі віку. Якщо чесно, я ніколи не зустрічав людини, яка запропонувала б мені те, що мене справді цікавить. І не тому, що я її не шукав. Щоразу, коли я намагався з кимсь потоваришувати, мій досвід скидався на досвід Шопенгауера. Він бо зауважував, що зустрічав тільки жалюгідних негідників, дурників, злих і підлих людей. Звісно, я кажу про живих людей, а не про великих мислителів минулого.

- Але ж ти зустрів мене, Філіпе.

- То були професійні стосунки. Я мав на увазі дружбу.

- Ці переконання чудово ілюструє твоя поведінка. Зважаючи на твоє презирство та брак соціальних навичок (до речі, саме презирство його й спричинило), чи зможеш ти взагалі спілкуватися з пацієнтами як психотерапевт?

- Тут наші думки збігаються - я погоджуюся з тим, що маю попрацювати над соціальними навичками. Як говорив Шопенгауер, трохи приязності й тепла допомагають маніпулювати людьми, адже, якщо ми хочемо виліпити щось із воску, спершу треба його нагріти.

Хитаючи головою, Джуліус підвівся. Він налив собі чашку кави й почав ходити кімнатою туди-сюди.

- Виліпити з воску? Ця метафора не просто погана - це, чорт забирай, одна з найгірших метафор для психотерапії, яку я будь-коли чув. Точніше, вона найгірша з усіх. Я бачу, ти не надто переймаєшся добром слів. І тим самим, зізнаюся, робиш свого друга й терапевта Артура Шопенгауера для мене ще більш неприйнятним.

Джуліус знову сів на місце, зробив кілька ковтків кави, а тоді сказав:

- Не пропонуватиму тобі кави, бо припускаю, що тобі потрібне одне - відповідь на твоє прохання щодо супервізії. Ти настільки на цьому зациклений, що я вирішив бути милостивим і припинити цю дискусію. Отже, ось що я вирішив щодо твоєї супервізії...

Філіп, який під час усієї розмови відвертав свій погляд, уперше подивився на Джуліуса.

- Філіпе, ти маєш гострий розум. Ти багато що знаєш. Можливо, ти знайдеш спосіб застосувати своє знання на благо психотерапії. Можливо, ти навіть зробиш суттєвий внесок у цю галузь. Я широко на це сподіваюся. Але ти не готовий стати психотерапевтом. Як не готовий і до супервізії. Твої навички спілкування, здатність співпереживати, усвідомлення потреб інших

людей – над усім цим треба попрацювати. І неабияк попрацювати. І я хочу тобі допомогти. Одного разу мені це не вдалося, але тепер я отримав ще один шанс. Філіпе, чи можу я стати твоїм союзником?

– Я відповім на це запитання, коли почую твою пропозицію – як я розумію, вона от-от прозвучить.

– О Господи! Гаразд, ось моя пропозиція. Я, Джуліус Герцфельд, погоджуюся стати супервізором Філіпа Слейта за умови – і виключно за умови – що він півроку відвідуватиме заняття моєї групи як пацієнт.

Такий вражений вигляд Філіп, мабуть, мав уперше. Такого повороту він аж ніяк не очікував.

– Ти жартуєш?

– Я ще ніколи не був таким серйозним.

– Невже ти не розумієш, що після стількох років купання в лайні я нарешті зібрав своє життя до купи? Я ж сказав, що хочу заробляти на життя як психотерапевт – і для цього мені потрібен супервізор. Це все, що мені потрібно. Натомість ти пропонуєш мені те, чого я не хочу й не можу собі дозволити.

– Повторю: ти не готовий ані до супервізії, ані до того, щоб стати психотерапевтом-практиком, однак я гадаю, що групова терапія допоможе відновити брак певних навичок. Це мої умови. Спершу ти пройдеш курс групової терапії – і тільки потім я стану твоїм супервізором.

– А яка ціна занять?

– Невисока. Сімдесят доларів за півтори години. Одразу зауважу, що плата є обов'язковою, навіть якщо пропустив заняття.

– Скільки пацієнтів у групі?

– Я стараюся, щоб їх було не більше, ніж сім.

– Сімдесят помножити на сім – чотириста дев'яносто доларів за півтори години. Цікавий комерційний підхід. А в чому суть групової терапії, якщо розглядати саме твій підхід?

– Суть? Про що ми взагалі говоримо? Послухай-но, Філіпе, скажу тобі прямо: як ти можеш бути психотерапевтом, якщо ти, чорт забирай, нічого не тямиш у своїх стосунках з іншими людьми?

– Стоп-стоп. Це я якраз зрозумів. Просто не зовсім точно висловився. Я ніколи не відвідував групову терапію, тому потребу пояснень – як це взагалі працює? Яка мені користь із того, щоб слухати, як хтось інший виносить своє життя й проблеми на загальне? Ідея такого хору нещасних мені геть не імponує, хоч Шопенгауер і зазначав: завжди приємно дізнаватися про тих, хто страждає більше, ніж ти сам.

- То ти хочеш, щоб я тобі все розтлумачив. Це справедливо. Я завжди надаю всі необхідні пояснення кожному пацієнтові, який приєднується до групи. Так має чинити будь-який психотерапевт. Дозволь мені пояснити мою думку. По-перше, мій підхід зосереджений на аналізі міжособистісних стосунків. Я припускаю, що кожен пацієнт приєднується до групи через труднощі в розвитку тривалих стосунків...

- Але ж це маячня. Я не хочу й не потребую...

- Знаю, знаю. Просто послухай - більше я нічого не прошу. Зауваження про труднощі у спілкуванні - це моє припущення. Я припускаю, що причина саме в цьому, погоджуєшся ти зі мною чи ні. Що ж до мети моєї групової терапії, тут усе чітко: я хочу допомогти кожному членові групи якомога краще зрозуміти, як він або вона ставиться до інших учасників, включно з психотерапевтом. Я дотримуюся принципу «тут і зараз» - як психотерапевт ти неодмінно маєш його опанувати. Іншими словами, група працює аісторично: ми зосереджуємося на тому, що відбувається зараз. Немає жодної потреби глибоко досліджувати минуле кожного члена групи - важливим є виключно оцей конкретний проміжок часу. І отут не треба зважати на те, що говорять про свої колишні стосунки члени групи. Я припускаю, що вони поводяться у групі так само, як і в реальному житті, і стикаються з аналогічними труднощами. А ще я переконаний, що в результаті вони застосовуватимуть досвід спілкування, отриманий у групі, у спілкуванні з людьми поза її межами. Це зрозуміло? Можу надати тобі інформаційні матеріали, якщо в цьому є необхідність.

- Зрозуміло. Чи є якісь основні правила перебування в групі?

- По-перше, повна конфіденційність: ти не можеш розповідати іншим про членів групи. По-друге, ти маєш бути максимально відкритим і чесно ділитися своїми враженнями про інших учасників. По-третє, усе відбувається тільки в межах групи. Якщо хтось із учасників починає спілкуватися за її межами, про це обов'язково треба повідомити іншим - зазвичай це обговорюється на зустрічі.

- І тільки за цієї умови ти погодишся стати моїм супервізором?

- Саме так. Хочеш, щоб я тебе навчив? Ось моя обов'язкова умова.

Якусь мить Філіп сидів мовчки - він заплющив очі і сперся чолом на переплетені руки. А тоді розплющив очі і сказав:

- Я пристану на твої умови, якщо ти зарахуєш години роботи в групі як супервізію.

- Це вже занадто, Філіпе. Ти уявляєш, наскільки це проблематично з точки зору професійної етики?

- А ти можеш собі уявити, наскільки проблематичною є для мене твоя пропозиція? Працювати над стосунками з іншими людьми - і це при тому, що я ніколи не хотів ні до кого прив'язуватися. До того ж ти сам сказав, що вдосконалення соціальних навичок сприятиме моему професійному розвитку.

Джуліус підвівся, відніс чашку до раковини й похитав головою. У що він взагалі дозволив себе втягнути? А тоді знову сів на місце, повільно видихнув і сказав:

– Досить справедливо. Я зарахую години групової терапії як супервізію.

– І ще одне. Ми так і не обговорили деталі нашого бартеру – зокрема те, як я знайомитиму тебе з Шопенгауером.

– Філіпе, усе, що стосується цього напряду нашої співпраці, зачекає. Ось ще один важливий момент: уникай подвійних стосунків із пацієнтами – вони заважатимуть терапії. Ідеться про будь-які неформальні стосунки: романтичні, ділові – й навіть стосунки між учителем та учнем. Отже, я хотів би (і тобі це теж буде на користь), щоб наші стосунки були абсолютно зрозумілими. Саме тому й пропоную почати з групових занять. Згодом, у майбутньому, ми перейдемо до супервізії, а тоді вже, можливо, настане час (хоча я не обіцяю) і для філософських занять. Щоправда, зараз я не відчуваю ані найменшого бажання вивчати Шопенгауера.

– Але ми все-таки могли б домовитися щодо оплати за мої майбутні консультації з філософії.

– Філіпе, про це ще рано думати. До цього ще так далеко.

– Я все одно хотів би обговорити оплату.

– Філіпе, ти не припиняєш мене дивувати. Ти хвилюєшся з приводу всіляких дрібниць, а серйозні речі взагалі не сприймаєш.

– Байдуже. То як щодо грошей?

– Зазвичай я беру за супервізію стільки ж, скільки мені платять за індивідуальну терапію – з невеликою знижкою для початківців.

– Гаразд, – кивнув Філіп.

– Зажди-но, Філіпе, я хочу переконатися, що ти зрозумів: ідея консультацій, заснованих на творчості Шопенгауера, мені зараз не надто імпонує. Коли ми вперше про це заговорили, я просто поцікавився, як Шопенгауер тобі допоміг. А ти з готовністю за це вхопився й заявив, що ми просто-таки уклали угоду.

– Сподіваюся, мені вдасться тебе зацікавити. Він може дати нашій галузі багато цінного. Він багато в чому випередив Фрейда, який тільки те й зробив, що запозичив його ідеї – всі до одної, причому без дозволу.

– Гаразд, я зроблю все можливе. Але скажу ще раз: більшість із того, що ти розповідав про Шопенгауера, аж ніяк не розпалило моєї цікавості – мені не хочеться дізнатися про нього більше.

– Включно з тим, що я говорив на лекції про його погляди на смерть?

– Особливо це. Ідея про те, що після смерті ми возз'єднуємося з якоюсь розмитою, ефемерною і всеохопною життєвою силою, мене аж ніяк

не заспокоює. Що мені з того, якщо моя свідомість припинить своє існування? Так само – що мені дасть усвідомлення того факту, що молекули мого тіла розсіються у всесвіті, а моя ДНК колись стане частиною іншого живого створіння?

– Було б добре, якби ми разом почитали його роздуми на тему смерті й незнищенності ества. І тоді, я певен...

– Не зараз, Філіпе. Смерть мене зараз мало цікавить – я хочу відчувати всю повноту життя, скільки б часу мені не лишилося. Ось що мене турбує.

– Смерть завжди поряд – це небокрай усіх наших турбот і переживань. З цього приводу дуже чітко висловився Сократ: «Щоб навчитися правильно жити, спершу навчися правильно вмирати». І Сенека: «Ніхто не здатен так насолоджуватися життям, як той, хто хоче і готовий з ним попрощатися».

– Авжеж, авжеж, мені знайомі ці мудрі вислови, і, можливо, в них щось є – теоретично. І я зовсім не проти запровадження філософської мудрості в галузь психотерапії. Я обома руками за. Я знаю, що Шопенгауер дуже допоміг тобі в багатьох аспектах. Але не в усіх – очевидно, що ти ще маєш над собою попрацювати. Отут нам і стане в пригоді групова терапія. Сподіваюся побачити тебе на занятті у понеділок о пів на п'яту.

10

Найщасливіші роки Артурового життя

Тільки тому, що невиситима активність статевої системи перебуває в пригніченому стані, тоді як мозок уже працює на повну силу, дитинство і є періодом невинності та щастя. Це той рай, втрачений Едем, на який ми озираємося з неабиякою тугою протягом усього життя.

Коли Артурові виповнилося дев'ять, його батькові спало на думку, що настав час подбати про синову освіту. Спершу він вирішив відправити його на два роки до Гавра, де хлопець оселився в будинку його ділового партнера Грегуара де Блеземіра. Там Артур мав вивчати французьку, етикет і, за словами Генріха, «набиратися мудрості з усіх книжок світу». Відірватися від рідної домівки й батьків у віці дев'яти років? Чи знайшлася б дитина, яка не сприйняла б такий розрив як справжню життєву трагедію? Утім, пізніше Артур описуватиме ці два роки як «найщасливіші в житті».

У Гаврі трапилося щось важливе – можливо, вперше в житті Артур відчув, що про нього піклуються, і почав насолоджуватися життям. Мине багато років – і він з любов'ю згадуватиме гостинних Блеземірів, з якими він віднайшов те, що скидалося на батьківську любов. Він так піднесено описував їх у своїх листах до батьків, що мати була змушена нагадати Артурові про неабияку щедрість і чесноти його батька. «Пригадай-но, як батько дозволив тобі купити флейту зі слонової кістки за один луідор», – написала вона.

Під час перебування Артура в Гаврі трапилася ще одна важлива подія. У хлопця з'явився друг – один із небагатьох у його житті. З Антімом, сином Блеземірів, вони були однолітками. Хлопці потоваришували у Гаврі, а коли Артур повернувся до Гамбурга, обмінялися кількома листами.

Згодом, коли їм виповнилося двадцять, вони знову зустрілися – і навіть кілька разів шукали разом любовних пригод. А тоді їхні стежки й інтереси розійшлися. Антім обрав комерцію і зник з Артурового життя на тридцять років, після чого вони трохи листувалися – Артурові знадобилися фінансові поради. Та коли Антім сказав, що міг би керувати статками Артура за гроші, той грубо обірвав спілкування. На той час він нікому не довіряв і ставився до всіх із підозрою. Він відклав Антімового листа вбік, написавши на зворотному боці конверта цинічний афоризм Грасіана (його батько дуже любив цього іспанського філософа): «Чом би й не впхати свого носа до чужих справ, якщо й сам матимеш із того зиск».

Через десять років вони зустрілися востаннє – під час тієї зустрічі вони почувалися досить незручно й фактично їм не було чого сказати один одному. Артур описав свого друга як «нестерпного стариганя» й зазначив у своєму щоденнику, що «відчуття двох друзів, які зустрілися через ціле покоління, – то одне з найбільших розчарувань у житті».

Коли Артур жив у Гаврі, трапилася ще одна непересічна подія – хлопець уперше познайомився зі смертю. Помер Готтфрід Яніш – товариш, із яким вони в дитинстві разом гралися в Гамбурзі. І хоча ніщо не свідчило про те, що це його справді вразило (Артур навіть говорив, що з того часу він ніколи не згадував Готтфріда), однак було цілком очевидно, що він ніколи не забував свого померлого друга, як не забував і свій шок від першого знайомства зі смертю. Тридцять років по тому він опише у щоденнику свій сон: «Я бачив себе у незнайомій місцині – на полі стояли якісь люди, серед яких я помітив високого й стрункого чоловіка. Навіть не знаю чому, але я точно знав, що то – Готтфрід Яніш, і він зі мною привітався».

Розтлумачити той сон було нескладно. Артур саме мешкав у Берліні, де лютувала епідемія холери. Возз'єднання з Готтфрідом уві сні могло означати тільки одне: то була пересторога щодо близької смерті. Щоб уникнути її, Артур негайно покинув Берлін і переїхав до Франкфурта. Там він прожив останні тридцять років свого життя, бо був переконаний, що це місто надійно захищене від холери.

Перше заняття Філіпа

Найбільша мудрість – це насолоджуватися теперішнім як найвищою метою життя, бо тільки воно є реальним, тоді як усе інше – то просто гра уяви. Та водночас це можна назвати й найбільшою дурістю, бо воно скороминуще й зникає, мов сон, а тому не варте серйозних зусиль.

Філіп прийшов на своє перше заняття з групової терапії за п'ятнадцять хвилин до його початку. На ньому був той самий одяг, що й під час двох попередніх зустрічей із Джуліусом: пожмакана й вилянула картата сорочка, штани кольору хакі й вельветовий піджак. Джуліуса вкотре вразило те, з якою байдужістю Філіп ставився до свого одягу, меблів в офісі, своїх студентів, та й загалом до всіх, із ким він спілкувався, і його знову охопили сумніви. Чи правильно він учинив, запропонувавши Філіпові групову терапію? То було виважене професійне рішення або ж просто прояв огидного зухвальства?

Зухвальство: банальна самовпевненість, нахабство. Зухвальство: найкраще цю рису ілюструє історія про хлопця, який убив своїх батьків, а тоді благав про помилування суддів – він-бо тепер сирота. Це слово часто зринало в пам'яті Джуліуса, коли він міркував про власний підхід до життя. Можливо, зухвальство було його вродженою рисою, однак він уперше усвідомив це восени того року, коли йому виповнилося п'ятнадцять, – його родина якраз переїхала з Бронкса до Вашингтона, округ Колумбія. Його батько, який саме мав певні фінансові труднощі, перевіз родину до невеличкого будиночка з терасою на Фаррагут-стрит у північно-західній частині Вашингтона.

Про те, які саме то були труднощі, у родині ніхто не говорив, однак Джуліус був певен, що йшлося про іподром «Акведук» та Кралю – конячку, якою він володів спільно з Віком Вічелло, своїм партнером із покеру. То був слизький тип із рожевим носовичком у кишені жовтого спортивного піджака. Він ніколи не приходив до них додому, якщо там була мати Джуліуса.

Після переїзду батько знайшов нову роботу – тепер він був директором крамнички алкогольних товарів. Власника, його двоюрідного брата, у віці сорока п'яти років звалила з ніг ішемічна хвороба серця – лютий ворог, який покалічив або вбив ціле покоління п'ятдесятирічних ашкеназьких євреїв, які зростали на густій сметані та жирній грудинці. Батько ненавидів нову роботу, однак саме завдяки їй родина не мала фінансових проблем. Йому добре платили, і, крім того, саме завдяки роботі батько тримався подалі від «Лаурелія» і «Пімліко» – двох місцевих іподромів.

У вересні 1955 року, у свій перший день у школі Рузвельта, Джуліус вирішив стати іншою людиною, і це рішення стало доленосним. У Вашингтоні його ніхто не знав – чиста душа, не запламована минулим. За три останні роки, які він провів у публічній школі № 1126 у Бронксі, йому не було чим пишатися. Джуліус значно більше цікавився азартними іграми, аніж навчанням, і щодня валандався в боулінг-клубі, роблячи ставки на себе або свого друга Марті Геллера, який класно подавав лівою. А ще трохи заробляв дрібним букмекерством, пропонуючи ставки десять до одного на будь-яких трьох гравців, за участю яких у будь-який обраний день буде здійснено шість ударів. Байдуже, на кого робили ставки жертви його махінацій: на Мантла, Келайна, Аарона, Вернона чи Стена (Чувака) М'юзіла – вигравали вони рідко, хіба що раз на двадцять-тридцять ігор. Джуліус тусувався з компанією однодумців, намагався поводитися як жорсткий вуличний боець, щоб залякати тих, кому забажалося б повернути свої грошенята, на навчання здебільшого не зважав, щоб залишатися «крутим хлопцем», й іноді тікав з уроків, щоб спостерігати, як Мантл захищає центр на стадіоні «Янкі».

Усе змінилося того дня, коли Джуліуса разом із батьками викликали до директора. Той показав їм букмекерський обліковий журнал, який хлопець марно намагався знайти протягом останніх кількох днів. Незважаючи на те, що покарання йому уникнути не вдалося (жодних вечірніх прогулянок аж до кінця навчального року, жодних боулінг-клубів, жодних походів на стадіон «Янкі», жодних кишенькових грошей), Джуліус помітив, що батько на нього не сердиться – ба навіть навпаки, його заінтригували деталі схеми «три гравці – шість ударів». Утім, Джуліус поважав директора школи, і те, що він упав у його немилість, стало вирішальним фактором для того, щоб хлопець захотів змінити своє життя. Але цього було замало, та й було вже запізно, тож єдине, що йому таки вдалося зробити, це витягнути оцінки на слабенькі четвірки. Про те, щоб знайти нових друзів, годі було й думати: він настільки вжився у свою «роль», що ніхто не зміг би розгледіти в ньому «нового» Джуліуса, яким він вирішив стати.

Як наслідок – пізніше Джуліуса завжди неабияк цікавив феномен людини, яка «застрягла в одній ролі»: він часто спостерігав за тим, як пацієнти групової терапії ставали зовсім іншими людьми, тоді як члени групи продовжували сприймати їх такими, якими ті були раніше. Те саме нерідко спостерігається і в родинях. Багато хто з пацієнтів скаржився, що поїздки до батьків перетворюються для них на справжнє пекло: їм доводилося опиратися бажанню інших знову втягнути їх у звичну для них роль, а також докладати колосальних зусиль, щоб переконати родичів у тому, що вони справді змінилися.

Джуліусів експеримент із перевтілення збігся з переїздом родини. У свій перший шкільний день у Вашингтоні, округ Колумбія (тоді якраз почалося бабине літо), хлопець шурхотів опалим листям платанів, прямуючи до школи Рузвельта й міркуючи над стратегією змін у своєму житті. Біля класу він побачив на стіні плакати кандидатів на посаду президента класу – і йому одразу саянула думка. Ще до того, як він дізнався, де розташований хлопчачий туалет, Джуліус запропонував свою кандидатуру на вибори.

Як кандидат він мав надто мало шансів на перемогу – їх практично не було. Порівняно з ним бейсбольна команда «Вашингтонські сенатори» Кларка Гріффіта мала значно більше шансів піднятися з останнього місця. Хлопець нічого не знав про нову школу і ще не встиг познайомитися з жодним зі своїх однокласників. Чи брав би участь у виборах колишній Джуліус? Нізачо. Та саме про це і йшлося: новий Джуліус мав кинути собі цей виклик. Хіба це могло призвести до чогось поганого? Усі дізнаються про його ім'я, про те, що Джуліус Герцфельд – це сильна особистість, потенційний лідер, на якого треба зважати. Крім того, він був людиною діяльною.

Звісно, опоненти сприйматимуть його як невдалий жарт – як набридливу муху, нахабного незнайка. Джуліус це передбачив, а тому підготував цілу промову про здатність новачка побачити всі ті негативні риси, які залишаються невидимими для тих, хто надто довго живе при «корупційній» владі. Він був говірким хлопцем – чого тільки вартий його досвід улещування простаків у боулінг-клубі, щоб ті на нього поставили. Новому Джуліусу не було чого втрачати, тож він безстрашно підходив до групок школярів і казав: «Привіт, я Джуліус. Я тут новенький і сподіваюся, ви підтримаєте мене у виборах на посаду президента класу. Я ні чорта не тямлю у шкільній політиці, але самі розумієте: іноді свіжий погляд – це саме те, що треба. Крім того, я абсолютно незалежний – ні з ким не тусуюся, бо ще нікого не знаю».

Як з'ясувалося пізніше, Джуліусу вдалося не тільки змінити своє життя – він, чорт забирай, мало не виграв вибори. Школа Рузвельта була геть деморалізована: футбольна команда програла вісімнадцять ігор поспіль, а баскетбольна аж ніяк не тішила. Позиції двох інших кандидатів теж були вразливими: Кетрін Шуманн, розумна донечка миршавого священика з видовженим обличчям, який читав проповідь перед кожними шкільними зборами, була всезнайкою, яка не мала особливої популярності, а Річард Гайшман, симпатичний рудий футбольний півзахисник із бичачою шиєю, мав забагато ворогів. Джуліуса несли до успіху потужні хвилі протесту. На додачу (і це його добряче здивувало) його охоче підтримали майже всі єврейські школярі, а це була третина класу. До виборів вони були абсолютно аполітичними. Ці учні полюбили його – то була любов незграбних і нерішучих провінціалів до відважного й нахабного єврея з Нью-Йорка.

Ті вибори стали переломним моментом його життя. Він отримав таку підтримку за своє зухвальство, що вирішив розвивати свою нову особистість виключно навколо цієї риси. За нього боролися три єврейські братства, його вважали неабияким сміливцем, а також володарем такого безцінного «священного граалю» юності, як «особистість». Уже зовсім скоро школярі гуртувалися довкола Джуліуса під час обіду у шкільній їдальні, а ще після уроків його часто помічали з чарівною Міріам Кайе – редакторкою шкільної газети і єдиною школяркою, яка була настільки розумна, що змогла перевершити Кетрін Шуманн і виступила з промовою на випускному. Зазвичай Джуліус і Міріам ішли разом, тримаючись за руки, а зовсім скоро стали нерозлучними. Вона познайомила його з мистецтвом і відчуттям прекрасного; йому ж так і не вдалося зацікавити її драматичністю боулінгу чи бейсболу.

Авжеж, зухвальство далеко його завело. Він плекав цю рису, пишався нею, а пізніше просто-таки сяяв, коли чув, що його називають оригіналом, сміливцем, який не йде за юрбою, лікарем, якому не бракує мужності братися за випадки, що їх інші не здатні були подужати. Однак зухвальство має й темний бік – схильність до грандіозних планів. Надто вже часто Джуліус намагався зробити більше, ніж йому було до снаги, надто часто вимагав від своїх пацієнтів майже неможливого, змушуючи їх проходити тривале й не завжди ефективне лікування.

То що змусило Джуліуса вважати, що він зможе перевиховати Філіпа – здатність співпереживати чи вроджена впертість? Або ж це було грандіозне зухвальство? Насправді він не знав відповіді на це запитання. Коли вони йшли до кімнати групової терапії, Джуліус уважно подивився на свого впертого пацієнта. Пряме світло-брунатне волосся зачесане назад без проділу, шкіра щільно обтягує високі вилиці, напружено-уважний погляд, важкі кроки... Філіп мав такий вигляд, неначе його вели на страту.

Джуліусу стало його шкода. Щоб заспокоїти Філіпа, він м'яко мовив:

– Знаєш, Філіпе, групова терапія – річ напрочуд складна, проте в ній є одна риса, яку можна дуже легко передбачити...

Якщо Джуліус сподівався, що Філіпа природно зацікавить ця «риса, яку можна легко передбачити», то він помилився. Утім, психотерапевт приховав своє розчарування й вів собі далі, немовби Філіп таки спитав, що ж то за риса:

- Це те, що перша зустріч для новачка зазвичай буває цікавою - і він зовсім не відчуває дискомфорту, хоч і гадав, що все буде навпаки.

- Джуліусе, я не відчуваю жодного дискомфорту.

- Гаразд, тоді просто візьми це до уваги - на той випадок, якщо таки відчуєш.

Філіп зупинився коло дверей до кабінету, в якому вони зустрічалися кілька днів тому, однак Джуліус торкнувся його ліктя й провів коридором до наступних дверей. За ними розташовувалася кімната - з трьох боків від підлоги й до стелі її стіни закривали книжкові полиці. На четвертій стіні з трьох вікон, облицьованих дерев'яними панелями, можна було побачити японський сад, прикрашений кількома карликовими соснами, двома невеличкими альпійськими гірками та вузьким ставком завдовжки вісім футів, у якому плескалися золоті коропи. Меблі були прості й функціональні: маленький стіл неподалік від дверей і сім зручних ротангових крісел, розташованих колом. Два додаткові крісла стояли в кутках кімнати.

- Ну от ми й прийшли. Це моя бібліотека і кімната для групових занять. Поки всі зберуться, я поясню тобі основні моменти нашої роботи. Щопонеділка я відкриваю входні двері за десять хвилин до початку заняття, і члени групи приходять сюди самотійно. Я приходжу о пів на п'яту, ми одразу починаємо й закінчуємо о шостій. Щоб мені було простіше контролювати свої фінанси, оплата здійснюється наприкінці кожної зустрічі - просто залишай чек на столику коло дверей. Є запитання?

Філіп заперечно похитав головою і роззірнувся, глибоко вдихаючи повітря. Він підійшов до книжкових полиць, наблизив свого носа до рядів книжок у шкіряних палітурках і знову глибоко вдихнув, не приховуючи неабиякого задоволення. Він залишився там стояти, уважно розглядаючи назви томів.

Протягом наступних п'яти хвилин до кімнати зайшли ще п'ять членів групи; перш ніж сісти на місце, кожен із них кидав погляд на спину Філіпа. Незважаючи на гамір, Філіп навіть не обернув голови - він продовжував вивчати бібліотеку Джуліуса.

За тридцять п'ять років проведення групової психотерапії Джуліус бачив різних людей. Зазвичай сюжет був досить передбачуваний: новачок приходить із певним страхом, несміливо вітається з іншими учасниками, а ті, у свою чергу, вітають неофіта й називають свої імена. Подеколи в нещодавно сформованій групі побуває думка про те, що переваги лікування прямо пропорційно залежать від кількості уваги, що її кожен отримує від психотерапевта, а тому пацієнти можуть висловлювати протест проти новачків. Утім, у стабільних групах їх сприймають абсолютно нормально, вважаючи, що нові учасники на користь терапії й аж ніяк не применшують її ефективності.

Іноді новачки одразу приєднуються до дискусії, але зазвичай під час свого першого заняття вони мовчать, силкуючись зрозуміти «правила гри» й чекаючи, доки хтось запропонує їм приєднатися до розмови. Але щоб бути настільки байдужим - обернутися спиною до всіх присутніх? Такого Джуліус ще не бачив, навіть на групових заняттях із пацієнтами психіатричної клініки.

Авжеж, він таки схибив, запросивши Філіпа до групи. Досить і того, що сьогодні він має розповісти пацієнтам про свій рак. А тут ще й додатковий тягар, яким треба перейматися.

Але що не так із Філіпом? Можливо, його просто охопив страх – чи сором'язливість? Навряд чи. Ні, найімовірніше, він роздратований тим, що Джуліус наполіг на його участі в груповій терапії – і в такий пасивно-агресивний спосіб показує нам, що йому на все це начхати. «Господи, – подумав Джуліус, – як би я хотів просто на це не зважати. Нічого не робити. Нехай впливає або потопає. Не можу дочекатися тієї миті, коли група почне на нього «нападати». А вона таки почне».

Джуліус нечасто згадував анекдоти, але в пам'яті саме зринув жарт, який він почув багато років тому. Одного ранку син сказав матері: «Не хочу сьогодні йти до школи». «Чому?» – запитала мати. «З двох причин – я ненавиджу учнів, а вони ненавидять мене». Мати ж на це відповіла: «Ти маєш піти до школи з двох причин: по-перше, тобі вже сорок п'ять років, а по-друге, ти директор школи».

Авжеж, він уже дорослий. Психотерапевт, має свою групу. І його завдання – вводити в неї нових пацієнтів та захищати їх від інших і від самих себе. І хоча він ніколи не починав заняття, вважаючи, що краще заохотити учасників робити це самостійно, сьогодні Джуліус не мав вибору.

– Пів на п'яту – час починати. Філіпе, чому б тобі не сісти на місце?

Філіп обернувся на звук його голосу, однак не зробив жодного руху в напрямку крісла. Він глухий, чи що? Чи просто ідіот? Тільки після того, як Джуліус почав енергійно вказувати своїм поглядом на порожнє крісло, Філіп нарешті вмовстився в нього.

– Це наша група, – Джуліус звернувся до Філіпа. – Сьогодні з нами не буде однієї учасниці – Пем. Вона поїхала в подорож на два місяці. А тоді, повернувшись до інших пацієнтів, додав: – Нещодавно я говорив про те, що, можливо, до нас приєднається ще одна людина. Минулого тижня ми з Філіпом зустрілися – і сьогодні він починає свої заняття.

«Звісно, він починає сьогодні, – подумки скреготнув зубами Джуліус. – Дурна, ідіотська заувага. Ну все, годі з мене. Жодної підтримки з мого боку. Впливай або ж потопай».

Тієї ж миті до кімнати увірвався Стюарт – очевидно, він примчав просто з дитячої лікарні й навіть не встиг зняти лікарняного халата. Він упав у своє крісло й почав вибачатися за запізнення. А тоді всі учасники обернулися до Філіпа й четверо з них привітали його: «Я Ребекка, Тоні, Бонні, Стюарт. Привіт. Радий познайомитися. Ласкаво просимо. Я рада, що ти з нами. Нам потрібна свіжа кров, тобто нове вливання».

П'ятий член групи, досить привабливий чоловік із зализаною на потилиці, кружальцем світло-русявого волосся та обважнілою фігурою дещо пошарпаного футбольного тренера, сказав несподівано м'яким голосом:

- Привіт, я Гілл. Філіпе, сподіваюся, ти не образишся, але мені терміново потрібна увага групи. Я ще ніколи не потребував її так, як сьогодні.

Жодної реакції.

- То як, Філіпе? - повторив Гілл.

Той здригнувся, широко розплющив очі й ствердно кивнув. Гілл повернувся до знайомих облич і почав розповідати:

- Новин чимало - і всі вони хаотично крутяться в моїй голові. Моя дружина після зустрічі зі своїм психоаналітиком сьогодні вранці була сама не своя. Я вже кілька тижнів торочу вам про те, як цей лікар дав Роуз книжку про жорстоке поводження з дітьми, і тепер вона переконана, що в дитинстві з неї познушалися. Це як фікс-ідея - чи як її називають - ідея-фіксе? - З цими словами Гілл повернувся до Джуліуса.

- Idee fixe, - миттю втрутився Філіп. Його вимова була ідеальною.

- Ага, дякую, - мовив Гілл, кинувши погляд на Філіпа, а тоді, вже тихіше, додав: - Ого! Непогано! - І знову почав розповідати: - Тож у Роуз з'явилася Idee fixe, що батько сексуально розбещував її, коли вона була дитиною. І з цим неможливо щось вдіяти. Чи пам'ятає вона конкретний випадок цього розбещування? Ні. Чи є свідки? Немає. Але її психотерапевт переконаний, що якщо вона перебуває у пригніченому стані, боїться сексу, якщо в неї трапляються провали в пам'яті та неконтрольовані емоції - особливо люті на чоловіків, тоді вона очевидно постраждала від сексуального насильства. Оце і є головна ідея тієї клятої книженції. І психотерапевт її сповідує. Як я вам розповідав, уже кілька місяців ми тільки про це й говоримо. Тепер її психотерапія стала нашим життям. У нас просто немає часу на щось інше - немає інших тем для розмов. Про сексуальне життя взагалі мовчу. Ніц нема - і сподіватися не варто. Кілька тижнів тому вона попросила мене зателефонувати її батькові, бо сама не хотіла з ним говорити, і запросити його на зустріч із її психотерапевтом. А ще зажадала, щоб я теж там був - так би мовити, для «захисту». Отже, я йому таки зателефонував - і він одразу погодився приїхати. Учора виїхав автобусом із Портленда, а сьогодні вранці на зустріч прийшов зі своєю потертою валізою, бо після розмови мав повертатися на станцію. Зустріч була справжньою катастрофою. Суцільний хаос. Роуз не вгавала - говорила й говорила. Нападала на нього. Навіть не намагалася якось стримуватися, навіть не оцінила той факт, що її старий проїхав кілька сотень миль, щоб потрапити на її півторагодинну консультацію. Звинувачувала його в усіх гріхах: буцімто, коли вона була малою, він запрошував сусідів, партнерів із покеру, колег з пожежної станції (її батько працював пожежником), щоб вони займалися з нею сексом.

- А він що зробив? - запитала Ребекка, висока й струнка сорокарічна жінка, справжня красуня. Вона нахилилася вперед, уважно слухаючи Гілла.

- О, він повівся, як справжній чоловік. Він приемний старий - йому десь сімдесят - доброзичливий, милий. Я його бачив уперше. Я був просто вражений - Господи, хотів би я мати такого батька! Він просто сидів там і казав Роуз, що, якщо її настільки розпирє люті, найкраще, що вона може зробити, - це виплеснути її. Старий просто м'яко відкидав усі її

божевільні звинувачення і припускав (до речі, я теж схилився до цього припущення), що насправді вона сердиться на нього через те, що він покинув родину, коли Роуз було дванадцять. Сказав, що її люті підживлювала (він фермер, тож висловився саме так) її мати, яка всіляко обмовляла його з того часу, як Роуз була дитиною. А ще додав, що мусив піти від них, бо життя з матір'ю загнало його в жахливу депресію, і якби він залишився, то вже був би на тому світі. Тут теж є раціональне зерно: я знайомий із матінкою Роуз, тож знаю, що й до чого. Авжеж, він мав рацію. Наприкінці заняття він попросив, щоб ми відвезли його на станцію, та перш ніж я встиг відповісти, Роуз сказала, що не почуватиметься в безпеці, перебуваючи з ним в одній автівці. «Зрозуміло», – мовив він і пішов, тягнучи за собою свою валізу. А коли через десять хвилин ми з Роуз їхали вздовж Маркет-стрит, я побачив його – сивий, згорблений чоловік волочить за собою валізу. Якраз почав накрапати дощ, і я сказав собі: «От лайно собаче!» Мені урвався терпець, і я сказав Роуз: «Він приїхав сюди заради тебе, заради твоєї психотерапії, він дістався сюди із самісінького Портленда. Лле дощ, і, чорт забирай, я таки відвезу його на станцію». А тоді під'їхав до тротуару й запропонував йому сісти в машину. Роуз кинула на мене вбивчий погляд. «Якщо він сяде, я вийду», – сказала вона. «Зроби таку ласку», – відповів я. Показав їй на «Старбакс» на вулиці й запропонував зачекати, доки я не повернуся. Вона вийшла з автівки й пішла собі. То було п'ять годин тому. У «Старбаксі» її не було. Я поїхав до парку «Золоті Ворота» й тинявся там увесь цей час. А зараз міркую про те, щоб узагалі не повертатися додому.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=28509232&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.